

Identification of so Far Visible Documents of Ostrava-Opava Offensive Using Example of Situation around Silver Lake in Kateřinky Near Opava

(Summary)

The survey of disturbed areas yields results that can be applied in the framework of mapping places with proofs of the course of World War II battles. Their damage, in our case due to mining and agricultural activity, does not allow us to clearly define the original artefactual richness, but, even so, positive findings are obtained from them, which help to reconstruct the events from the end of the war. Using the example of survey in the vicinity of the Silver Lake in Kateřinky near Opava, it was clearly demonstrated that even a significantly archaeologically weakened environment still contains a sufficient amount of archaeological material sources of optimal indicative value, which can be identified thanks to non-destructive methods and, if necessary, based on the information found using this method, protected effectively.

PhDr. Jiří Juchelka, Ph.D.
Slezské zemské muzeum
juchelka@szm.cz

David Galia
Slezské zemské muzeum
galia@szm.cz

Marek Pietoň
Slezské zemské muzeum
pieton@szm.cz

Mgr. Ondřej Klápa
Slezské zemské muzeum
klapa@szm.cz

Mgr. Tomáš Petr
Slezské zemské muzeum
petri@szm.cz

ROMSKÁ PROBLEMATIKA V MORAVSKOSLEZSKÉM POHRANIČÍ 1945–1968¹

Lubomír Hlavienka

Roma Population in Moravian-Silesian Borderland 1945–1968

The article deals with situation of Roma population in Czechoslovakia after 1945 on example of Silesia and surrounding Northern Moravian districts. The attention is payed to approach of state and regional administration towards Roma minority in context of political and social development of the region. The study describes the immigration of Roma population from Slovakia and Hungary after 1945, as well as living conditions of the minority and the position of Roma on labour market. The interactions with Czech and Slovak majority are analysed as well. Research is based on agenda of regional administrations and security forces. The article depicts the situation of Roma minority since the end of World War II until the reforms of territorial structure in late 1960s. During this period a stable structure of Roma settlement was established.

Key Words: Ethnicity, Nationalism, Roma, Czechoslovakia, Silesia, Northern Moravia

Romská menšina představuje celek, který od r. 1945 byl předmětem zájmu státní politiky. Článek si klade za cíl zmapovat, jak se zásadní politické proměny odrazily na romské komunitě ve zkoumaném regionu, jaké byly životní podmínky příslušníků této menšiny, kde pracovali a jaké byly jejich vztahy nejenom s majoritním obyvatelstvem, ale i s orgány místní správy. Článek pokrývá období od vzniku romské komunity v regionu, až do r. 1968, kdy se jak v rámci zkoumaných okresů, tak i v kontextu celého Severomoravského kraje, jednalo již o významnou menšinu.

Národnostní problematika západního Slezska a přilehlé severní Moravy představuje téma, které se nacházelo dosud spíše na okraji vědeckého zájmu a ačkoliv v posledních letech vznikly některé práce, zabývající se nejenom touto otázkou, ale i tématem osídlení politických okresů Krnov a Bruntál² po r. 1945, což bezprostředně souvisí s národnostní skladbou zkoumaného regionu, tak řada procesů, jež se zde odehrála po skončení 2. světové války, zůstává nadále nezmapována. Tato studie bude sledovat vývoj romské menšiny v regionu, který jsme vymezili teritoriemi bývalých správních okresů Bruntál, Krnov, Rýmařov, Opava, Hlučín, Vítkov a Jeseník (jak se od r. 1947 jmenoval původní Frývaldov), po správní reformě 1960 se jednalo o okresy Opava, Bruntál a část okresu Šumperk. Jednalo se tedy do r. 1960 o okresy nacházející se na pomezí krajů Ostravského a Olomouckého, respektive po r. 1960 o západní část kraje Severomoravského. Pro všechny tyto okresy platí, že do r. 1945 zde představovali Němci velmi početnou, či přímo dominantní složku obyvatelstva, avšak po skončení války došlo k radikální proměně národnostní struktury. Po odsunu Němců se ve zkoumaném regionu vytvořilo národnostně velmi pestré složení obyvatelstva, jelikož zbytky německé populace doplnili osídlenci z českých zemí a ze Slovenska, po vyslyšení výzvy čs. vlády se v pohraničí usídlili i tisíce reemigrantů, od přelomu 40. a 50. let našli zejména na Krnovsku a Jeseníku nový domov Řekové a mimo nich se v regionu objevili také Maďaři nuceně přesídlení z jižního Slovenska, či část chorvatské populace, původně sídlící na jižní Moravě. Do tohoto ná-

¹ Článek vznikl v rámci řešení projektu NAKI II DGI8P02OVV64 Právní, historické a společenskovední aspekty nových a tradičních menšin v České republice.

² Jedná se o práce Aleš KREMPL – Zdeněk JIRÁSEK, *Osídlování okresu Krnov v letech 1945–1949*, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 64, 2015, č. 3, s. 257–270; TÍŽ, *Osídlení okresu Bruntál v letech 1945 – 1949*, Slezský sborník 113, 2015, č. 2, s. 315–338.

rodnostně heterogenního regionu se od r. 1945 začali ve větším množství také stěhovat příslušníci romského etnika, kteří se stali i předmětem našeho příspěvku. Výzkum se bude zaměřovat na období let 1945 až 1968, tedy na dobu, kdy vztah státu vůči romské menšině byl dlouhodobě nevyjasněný a Romové byli na jedné straně bedlivě sledováni bezpečnostními orgány, na straně druhé se po nástupu KSČ k moci začala otevřeně řešit otázka jejich integrace do společnosti, což se stalo výzvou, s níž si komunistický režim nebyl dlouhodobě s to poradit.

Romské problematice v regionu Slezska a severní Moravy se ve svých výzkumech věnovala především Nina Pavelčíková a v některých svých studiích i Karel Sommer. V obou případech je ale limitující, že tyto výzkumy jsou omezeny především na teritorium Ostravska, případně se dotýkají ještě Opavska, případně Krnovska, avšak rozsáhlé oblasti horských a podhorských okresech na pomezí Moravy a Slezska, se dosud nestaly v kontextu romské problematiky předmětem souvisejšího zájmu. Nicméně jak pro Ostravsko, tak i pro námi zkoumaný region, jsou společná některá specifika, jež se pojí s výzkumem romské populace. Tím zásadním je faktická neexistence této skupiny obyvatel v oficiálním sčítání lidu z let 1950 až 1980, jelikož tato kategorie nebyla nikdy evidována. Tato skutečnost byla zapříčiněna především tím, že komunistické vedení Československa nepovažovalo Romů za svébytný národ, ani za národnost, nýbrž za etnickou skupinu.³ Pro zjištění početnosti příslušníků menšiny se musíme obracet k různým úředním zprávám, v nichž ovšem hodnoty často kolísají. Lze říci, že zprávy a výpočty nižších správních a bezpečnostních orgánů bývají často blíže realitě, než rozbor vyšších stranických orgánů.⁴ Mimo početnosti romského obyvatelstva ve sledovaných okresech, bude příspěvek věnovat pozornost i jiným významným tématům, jako je jejich pracovní morálka, školní docházka, nebo životní podmínky, tedy témata, která samy národní výbory považovaly za klíčové v rámci státem prosazovaného procesu převýchovy.

Vzhledem k tomu, že z řad samotných Romů se nezachovalo mnoho svědectví, nebo paměti, které by mohly pomoci s naším výzkumem, zůstávají hlavním pramenem poznání problematiky dokumenty vzešlé z činnosti jednotlivých národních výborů. Hlavním problémem při práci s tímto druhem pramenů představuje především jistá rozpolcenost, která se ve vztahu k romské menšině projevuje. Na jedné straně zde byl zřetelný zájem komunistického vedení, aby úspěšně probíhala práce s romským obyvatelstvem, jelikož se pro ně jednalo o jednu z forem boje s bývalým kapitalistickým řádem, na straně druhé ale zakořeněné předsudky i reálné problémy značně komplikovaly vztahy mezi majoritou a Romy. V důsledku jsme se tak museli pokusit vyvážit oba tyto extrémy a nastínit základní podobu romského osídlení ve zkoumaném regionu. Dalším problémem, s nímž jsme se museli vyrovnat, byla především pro materiály pocházející z období po r. 1960 neutřídnost některých klíčových archivních fondů, především fondů některých okresních národních výborů, což značně ztížilo možnosti výzkumu. Na tuto skutečnost upozorňovala již v r. 2004 Nina Pavelčíková, avšak situace se bohužel příliš nezměnila a zkoumání této problematiky je tak nadále limitováno.⁵ I z tohoto důvodu jsme pro výzkum zvolili časové rozmezí let 1945 – 1968, jelikož pro toto rozmezí se nachází ve všech

využitých archívech potřebná materiálová základna. Poněkud specifickým problémem se stalo dlouhodobé uzavření SOKA Jeseník, nicméně materiály uložené ve fondech jiných okresních archívů i v Zemském archivu v Opavě, umožnily tuto komplikaci do jisté míry překlenout.

Romové v Československu

Vývoj Romské, či jak bylo dobovou terminologií běžně užíváno cikánské, populace v letech 1945 až 1989 se při bližším zkoumání rozpadá do několika samostatně stojících etap. Vymezení těchto etap je různé, zkoliv na periodizaci prvních tří fází panuje obecná shoda. Podle jedné z periodizací jde o:

- a) léta 1945 až 1948, kdy ještě doznávaly přístupy aplikované v letech 1. republiky
- b) léta 1948 až 1958, kdy se KSČ pokoušela dosáhnout asimilace a převýchovy romské populace, což se ale zcela nezdařilo
- c) léta 1958 až 1965, kdy se stalo zlomem přijetí zákona č. 74/1958 sb. Tato etapa se vyznačovala snahou o usazení Romů
- d) léta 1965 až 1989, která začínají snahou o celostátní rozptyl romské populace v Československu.⁶

Nicméně podle jiných periodizací existuje více etap. Ty se do r. 1965 shodují, ale pak následuje období 1965 až 1968, vymezené snahou o asimilaci a rozptyl romského obyvatelstva. Pak léta 1969 – 1973, kdy se do popředí dostala snaha o společenskou integraci Romů, což bylo provázeno i ukončením politiky rozptylu a vznikem Svazu Cikánů – Romů. Poslední období se pak vymezuje léty 1974 až 1989.⁷

Pokud se na tyto etapy podíváme podrobněji, uvidíme, že zpočátku byly pro romské/cikánské obyvatelstvo směřovatelné ztráty, jež utrpělo v letech 2. světové války, jelikož z původního osídlení zbyly v r. 1945 jen trosky. Již v poválečných měsících ale začali do českého, moravského a slezského pohraničí směřovat Romové ze Slovenska, kteří se tímto krokem pokoušeli vylepsit svou sociální situaci. Podle sčítání iniciovaného v r. 1947 Ministerstvem vnitra jich bylo v českých zemích evidováno 16 752.⁸ Jejich příchod podporovali náboráři, kteří vyzivali k osídlení opuštěného pohraničí, kde průmysl neustále hledal nové pracovní síly.⁹ Z legislativního hlediska se na Romů v poválečném období vztahoval zákon č. 117/1927 sb. o potulných cikánech. Zároveň od r. 1945 platila pracovní povinnost, což jejich postavení zkomplikovalo, jelikož řada Romů se živila drobnými a neevidovanými službami, jako např. kovářstvím, brusičstvím a podobně, mimo toho ještě velmi často měnili své místo pobytu, což jejich evidenci dále ztížilo.¹⁰

Jelikož se po únoru 1948 stala otázka romského obyvatelstva politickým tématem, muselo dojít i ke změnám v jejich právním postavení, což se poprvé projevilo v r. 1948, kdy podle květnové ústavy se stali rovnoprávními členy společnosti, ačkoliv zá-

6 K. SOMMER, *Poznámky*, s. 248.

7 Eva DAVIDOVÁ, *Cesty Romů 1945–1990. Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc 2004, s. 119.

8 Andreas WIEDMANN, *Pojď s námi budovat pohraničí. Osídlování a proměna obyvatelstva bývalých Sudet 1945–1952*, Praha 2016, s. 275–277.

9 Jana HORVÁTHOVÁ, *Kapitoly z dějin Romů*, Praha 2002, s. 51.

10 Matěj SPURNÝ, *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Praha 2011, s. 243.

3 Karel SOMMER, *Poznámky k problematice výzkumu cikánské (romské) otázky v českých zemích po roce 1945*, Slezský sborník 94, 1996, č. 3, s. 246–252.

4 Nina PAVELČIKOVÁ, *K problematice vývoje romského etnika na teritoriu českých zemí po roce 1945*, Slezský sborník 95, 1997, č. 1–2, s. 108–110.

5 N. PAVELČIKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 101.

kon č. 117/1927 sb. zůstal fakticky v platnosti.¹¹ Tato norma byla nakonec zrušena až v r. 1950, čímž byl i vyslán signál, podle něž nové vedení země považuje dosavadní přístup k Romům za chybný a bude usilovat o jeho revizi. Zároveň byla tato problematika řádně ideologicky zakotvena a došlo k formulaci tří základních argumentů kritiky bývalého přístupu k romské menšině. Stranické a ministerské dokumenty tvrdily:

- a) že kapitalistický řád uzmul Cikánům možnost jejich pracovního zapojení, čímž z nich vytvořil vyděděnce společnosti a vytvářel tlak na jejich segregaci. To je následně nutilo ke kriminálnímu způsobu života
- b) že se kapitalistická společnost nesnažila přimět Cikány ke stálému a řádnému životu
- c) že zejména prvorepubliková praxe v postojích vůči Cikánům byla formována explicitním rasismem¹²

V kontextu těchto zásad a proměn přístupu k Romům, se rozběhly snahy o jejich zrovnoprávnění, převýchovu a následnou asimilaci s majoritním obyvatelstvem. Projevem zmíněných změn se stala od konce 40. let pracující meziministerská komise pro řešení cikánské otázky, jež fungovala v rámci Ministerstva práce a sociální péče. Výsledkem její práce se stala řada směrnic a opatření, která byla aplikována na celorepublikové úrovni a jejich cílem bylo řešit problémy bydlení, pracovního zařazení, výchovy dětí i dospělých, zdravotní a sociální péči a policejní dohled.¹³ Za klíčové kroky zamýšlené převýchovy se považovaly otázky uznání Romů coby národnostní skupiny, jejich pracovního zařazení a vzdělání dětí. Nicméně se postupně ukázalo, že naplnění stanovených cílů bude značně komplikované. Nejprve se již počátkem 50. let ukázalo neprůchodné uznání romské národnosti. Zároveň také došlo ke změně resortu, který se jejich problematikou zabýval, jelikož hlavní díl odpovědnosti za řešení tohoto tématu se v letech 1951 a 1952 přesunul z MPSP na Ministerstvo vnitra a skrze něj na podřízené národní výbory.¹⁴ Především ve vztahu k práci a evidenci pracovních sil, se národní výbory pokoušely udržet kontrolu nad živelným pohybem Romů. Jedním z nástrojů, jak tohoto cíle dosáhnout, byl zpřísněný dohled nad Romy, kteří přicházeli za prací do pohraničí, což v praxi znamenalo, že se směli přistěhovat jen ti, kteří měli v občanském průkazu záznam o řádném ukončení pracovní činnosti od původního MNV. Jednotlivým III. referátům národních výborů bylo také uloženo, aby vedly jmenovité přehledy o Romech a o jejich zaměstnání.¹⁵ Nicméně i přes tyto pokusy se živelným přesunům nejenom jednotlivců, ale i celých rodin nedařilo zabránit.

V průběhu 50. let se postupně začala utvářet jasná politika KSČ vůči romské menšině a dosavadní nekonceptnost byla nahrazena jasně stanovenými principy, které vycházely z ideologických dogmat komunistů. Změna charakteru politiky byla vyvolána jednak upevněním moci KSČ v zemi, ale také stále rostoucí početností osob romského původu v zemi. V roce 1958 byl počet příslušníků této menšiny žijících v ČSR odhadnut ve

zprávě pro ÚV KSČ na celkem 150 000 osob. Podle toho, jaký byl jejich způsob života, došlo i na jejich další klasifikaci do tří kategorií:

- a) Usedlí (malá skupina splývající s většinou populací)
- b) Polousedlí (největší skupina, měníci často bydlíště i zaměstnání)
- c) Kočovní (nejmenší skupina, čítající asi maximálně 8 000 osob)¹⁶

Ve stejné době také byly zahájeny debaty o novém zákonu, jenž by se přímo zabýval romskou menšinou. Výsledkem jednání se stal zákon č. 74/1958 sb. o trvalém usídlení kočujících osob. Tento zákon v §1 stanovil, že „*Národní výbory poskytují osobám, které vedou kočovný způsob života, všestrannou pomoc, aby mohly přejít k usedlému způsobu života; zejména jsou povinny těmto osobám pomáhat při opatrování vhodného zaměstnání a ubytování a působit výchovnými prostředky soustavně k tomu, aby se staly řádnými pracujícími občany.*“ Klíčový byl však §3, který stanovil, že kdo i přes poskytnutou pomoc setrvá při kočovném způsobu života, bude potrestán odnětím svobody na dobu 6 měsíců až 3 let.¹⁷ Příprava a přijetí zákonu byly vyvolány neúspěchem politiky KSČ vůči Romům, jež i přes všechna realizovaná opatření nadále žili převážně kočovným životem, což znemožnilo jejich zařazení do pracovního procesu. Právě proto byl zákon zaměřen proti kočování, a ačkoliv se v žádném paragrafu přímo nehovořilo o Romech, ani komkoliv jiném, všeobecně se vědělo, že se norma vztahuje především na ně.¹⁸ Zákon znamenal především to, že Romové museli nuceně zanechat svého kočovného způsobu života a usadit se, stejně tak byli donuceni k práci, ačkoliv většina z nich neměla dostačující kvalifikaci, takže našli uplatnění jen na podřadných a pomocných pozicích. Jelikož se ale řada rodin dokázala v nové realitě rychle zorientovat, dokázali využít sociálního zákonodárství, jež jim dokázalo poskytnout prostředky k živobytí.¹⁹

Další změna oficiální politiky proběhla v polovině 60. let, avšak již v letech 1961 a 1962 se politika usazování romského obyvatelstva dostala do problémů a z regionů přicházely stížnosti, že zcela chybí celostátní koncepce rozptylu romského obyvatelstva v republice. Tyto stížnosti podnítily diskuzi, jejímž výsledkem se stalo vládní usnesení č. 502/1965, na jehož základě v průběhu let 1966 až 1968 došlo k přesunu romských rodin ze Slovenska, z nichž největší množství zamířilo do Severomoravského kraje. Těmto krokům mělo být uleveno především okresům a krajům s vysokou koncentrací romského obyvatelstva. Po těchto změnách došlo v r. 1968 k další evidenci romského obyvatelstva v republice, podle níž zde k 31. prosinci 1968 žilo 61 085 osob.²⁰

I přes snahy o rozptyl, zůstávaly nadále některé lokality s vysokou koncentrací romského obyvatelstva, což sebou neslo i množství problémů. I z těchto důvodů se těžištěm činnosti státních úřadů během 70. a 80. let v souvislosti s Romy, stala evidence jejich kriminální činnosti. Zcela příznačné se pro toto období stalo plošné i místní stupňování represe bezpečnostních složek vůči romskému obyvatelstvu, hraničící až s jeho apriorní

11 Jana HORVÁTHOVÁ, *Kapitoly z dějin Romů*, Praha 2002, s. 51.

12 M. SPURNÝ, *Nejsem jako my*, s. 250–251.

13 N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové*, s. 34.

14 Tamtéž, s. 36.

15 Zemský archiv v Opavě (dále ZA v Opavě), fond Severomoravský krajský národní výbor Ostrava (dále Sm KNV Ostrava), sign. 215, č. kart. 2512.

16 Státní okresní archiv (dále SOkA) Bruntál, fond Okresní národní výbor (ONV) Rýmařov II 1945–1960, inv. č. 89, č. kart. 65.

17 Online, dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=74&t=1958> [cit. 21. 3. 2020]

18 René PETRÁŠ – Helena PETRŮV – Harald Christian SCHEU (edd.), *Menšiny a právo v České republice*, Praha 2009, s. 114.

19 K. SOMMER, *Poznámky*, s. 247.

20 N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové*, s. 95.

kriminalizací.²¹ Zásahy proti nim byly teoreticky podloženy rozkazy, nařízeními a metodickými pokyny služebních zákroků, které tuto menšinu fakticky stavěly do pozice menšiny kriminalizované.²²

Ačkoliv čs. zákonodárství pohlíželo na romské obyvatelstvo jednotně, tak jejich komunita nebyla jednoduše, ale rozpadala se do několika odlišných skupin, které mezi sebou nemusely mít vždy harmonické vztahy.

a) Jednak zde žily pozůstatky původního cikánského obyvatelstva, jež ale bylo v důsledku německé genocidní politiky velmi zdecimované. Příslušníci této skupiny se poměrně dobře sžívali s majoritou.

b) Velmi početná byla skupina původem ze Slovenska, odkud se v letech 1945 až 1948 ve velkém počtu přistěhovala hlavně do pohraničí a později pak i do průmyslových center. Vůči těmto přichozím, jež jako komunikační prostředek užívali romštinu, se vymezovali i příslušníci první skupiny.

c) Další skupinou jsou Olašští Romové, kteří se izolovali od majoritní společnosti. Vzhledem ke svému zvykům se jen neradi přizpůsobovali.

Mimo těchto hlavních skupin bychom na území ČSR mohli nalézt i německé Romy, tzv. Sinty.²³

Vývoj romské problematiky ve sledovaných okresech

a) Léta 1945 až 1948

Na území sledovaných okresů se Romové začali usazovat již krátce po skončení války. Jejich příchod sice nenabyl takové početnosti, jak tomu bylo např. u Slováků, nebo reemigrantů, ale i přesto se jednotlivé stanice SNB snažily udržovat přehled o stavu této migrace, jelikož se rychle začaly množit stížnosti, plynoucí z obtížného soužití Romů a majoritního obyvatelstva. Přesné počty Romů je ovšem těžké stanovit vzhledem k častému kočování těchto osob a to i přesto, že proběhlo několik pokusů o jejich evidenci. V okrese Opava-venkov tak bylo k 1. květnu 1946 nařízeno pro potřeby ZNV provést soupis Cikánů a osob kočujících. Na základě zachovalých hlášení víme, že např. v obvodu SNB Hrabyně pobývaly dvě rodiny původem ze Slovenska, čítající celkem pět osob. Muži byli dle evidence zaměstnáni lesní správou v Hrabyni.²⁴ V okrese Rýmařov se první zmínkami o větším množství Romů setkáváme již v průběhu roku 1946 a v roce 1947 zde již žilo celkem 90 osob.²⁵ Další zprávy pak máme z r. 1948, kdy několik rodin se přistěhovalo do opuštěných domů v Břidličně. Jejich počet zde rychle rostl a ještě v průběhu roku 1948 byla při 1. třídě školy zřízena speciální pobočka pouze pro děti z těchto rodin.²⁶ Ačkoliv se v souvislosti s romským osídlením setkáváme s častými migracemi a obtížně

sledovatelnými živelnými přesuny, tak jisté základní údaje o početnosti populace nám poskytují sčítání v r. 1947. Podle prvního se k 13. lednu 1947 zdržovalo v okrese Opava 16 osob, na Krnovsku 22 osob a na Bruntálsku 18 osob, klasifikovaných úředními místy jako Cikáni. Mimo nich bylo evidováno i nejištěné množství kočujících rodin. V okrese Hlučín nebyli k datu sčítání evidováni žádní Romové.²⁷ V okrese Jeseník bylo ke stejnému datu evidováno nejméně 129 osob romského původu.²⁸ Nicméně ještě v srpnu téhož roku došlo k dalšímu soupisu Romů a jiných tuláků bez stálého zaměstnání. Průzkum se uskutečnil ve dnech 18. až 23. srpna, přičemž bylo na území obvodu oblastní kriminální úřadovny Opava evidováno 78 Romů, na území obvodu kriminální úřadovny v Ostravě 559 Romů a na území úřadovny v Olomouci celých 1289.²⁹

Z těchto prvních dat plyne, že přestože početně nepředstavovali Romové nijak početnou komunitu, snažily se úřady o jejich pohyb vést poměrně přesnou evidenci. Hlavní příčinou jejich zájmu byla především drobná kriminalita, která doprovázela pohyb kočovných Cikánů, což vedlo k množství stížností z řad poškozených. Neustálé polní krádeže nakonec v květnu 1946 vedly ke stížnosti zástupců opavské oblastní úřadovny moravskoslezské expozitury Jednotného svazu českých zemědělců, podle níž docházelo v okresech Opava, Krnov a Frývaldov k řadě velkého množství krádeží, avšak SNB podle kritiky nezasahoval dosti razantně proti potulným Romům, jimž byly tyto zločiny přičítány. Naopak k nim měli členové sboru postupovat s přílišnou shovívavostí. Předmětem kritiky se stalo i přidělování neosídlených statků po Němcích romským žadatelům, jež je ale podle svazu zemědělců měli jen vykrást a odejít dále. Tato stížnost vedla během června 1946 k vydání opatření, na jehož základě se nemělo Romům přidělovat národní správcovství nad podniky, ani zemědělskými usedlostmi. Pokud došlo k zadržení Romů s čs. státní příslušností, měly být po dohodě s úřadem práce přiřazeni k práci, zatímco ti bez čs. občanství měli být vyhoštěni z území republiky. Zároveň pokud by se jednalo o Romy mající domovskou příslušnost mimo území expozitury ZNV a nedokázali doložit řádný výdělek, nebo živnost na území expozitury, měli být vyhoštěni do domovské obce. Děti z těchto rodin měly být přinuceny k řádné školní docházce.³⁰

b) Léta 1948 až 1958

Na přelomu 40. a 50. se v důsledku silící migrace ze Slovenska početnost romské populace začala citelně zvyšovat, a ačkoliv v důsledku zahájení tzv. socialistické industrializace směřovaly pracovní síly, mezi nimi tedy i Romové, především na Ostravsko a Karvinsko³¹, tak můžeme sledovat příchod nových skupin i do námi sledovaných okresů. Dobře to lze dokumentovat na příkladu okresu Hlučín, kde ačkoliv nemáme zprávy o trvalé přítomnosti Romů ve 2. polovině 40. let, tak počátkem 50. let je zde již evidováno 92 osob.³² V r. 1953 ale statistiky vykazaly již pouze jenom 11 rodin čítajících

21 Tomáš ZAPLETAL, *Přístup totalitního státu a jeho bezpečnostních složek k romské menšině v Československu (1945–1989)*, Sborník Archivu bezpečnostních složek 10, 2012, s. 64.

22 Tamtéž, s. 78.

23 Ivan GABAL a kol., *Emické menšiny ve střední Evropě*, Praha 1999, s. 156–157.

24 SOKA Opava, fond Jednotný národní výbor (dále JNV) Opava-venkov, inv. č. 328, č. kart. 287.

25 SOKA Bruntál, fond Místní národní výbor (dále MNV) Rýmařov, kronika města Rýmařova, s. 83.

26 SOKA Bruntál, MNV Břidličná, ronika města Břidličné, s. 136.

27 Nina PAVELČÍKOVÁ, *Soupis romského obyvatelstva na Opavsku a Ostravsku v roce 1947*, Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy 21, 1995, č. 1, s. 11.

28 ZA v Opavě, fond Zemský národní výbor, expozitura Ostrava (dále ZNVEO), inv. č. 318, č. kart. 221.

29 Tamtéž.

30 SOKA Opava, Fond JNV Opava-venkov, Krab. 287, inv. č. 328, Opatření proti cikánům z 26. června 1946.

31 Karel SOMMER, *Živelné přesuny osob cikánského původu do ostravského regionu v poválečném období a na počátku 50. let*, Slezský sborník 95, 1997, č. 3, s. 186–196.

32 Konkrétně 23 v Dolním Benešově, 10 v Chuchelně, tři v Zavadě, sedm v Sudicích, 29 ve Strahovicích, 10 ve Věšině a 10 v Hatí. Viz SOKA Opava, ONV Hlučín, inv. č. 509, č. kart. 877.

54 osob včetně dětí.³³ Stanovit přesně kolik Romů se v dané době nacházelo na území sledovaných okresů je velmi složité, jelikož hodnoty vedené v evidenci se často překotně měnily. Tyto změny byly způsobeny živelným přílivem převážně slovenských Romů, na jejichž zvládnutí ale nebylo připraveno ani domácí obyvatelstvo, ani úřady. Navíc byla v r. 1952 zrušena celostátní evidence pohybu romského obyvatelstva, takže chaos ve statistikách o jejich počtu je ještě větší.³⁴ V okrese Vítkov bylo evidováno v březnu 1952 celkem 271 Romů, avšak již ve 2. čtvrtletí zpráva ONV konstatovala, že v okrese žije celkem 314 Romů.³⁵ Nicméně v r. 1958 bylo evidováno již pouze 298 Romů, kteří měli bydliště na území okresu.³⁶

Na Opavsku bylo počátkem 50. let evidováno jen 32 Romů, avšak toto číslo je značně nejisté, jelikož okolní ONV hovořily o velkých romských skupinách kočujících krajem, navíc v polovině roku 1950 přibyla do Vávrovic početná rodina kočovných Romů.³⁷ Podle statistiky z okresu Rýmařov, zde bylo v září 1951 evidováno 117 osob, přičemž naprostá většina žila ve zdejších průmyslových centrech, tedy v Rýmařově, nebo Břidličně.³⁸ V průběhu 50. let počet romských obyvatel okresu rostl a centrem jejich osídlení zůstal Rýmařov. Kočující Romové se na Rýmařovsku dlouhodobě neusazovali, ačkoliv máme zprávy, že v některých případech prošly přes území okresu, avšak nikdy zde trvale nepobývali.³⁹ V okrese Bruntál žilo na počátku 50. let 123 Romů.⁴⁰ Oproti Rýmařovsku se na Bruntálsku počátkem r. 1953 usadily tři rodiny kočovných cikánů, v nichž žilo cca 20 osob.⁴¹ Poněkud odlišný vývoj početnosti romské populace můžeme sledovat v okrese Krnov, kde se jejich počet v průběhu 50. let spíše snižoval a až koncem dekády začal opět růst. V r. 1950 žilo v Heřmanovicích 164 Romů⁴², mimo nich se v okrese nacházelo i několik rodin kočujících cikánů. Podle zprávy ze září 1950 se jednalo o tři rodiny, které se usadily v okolí Osoblahy.⁴³ Další skupina se v září 1950 usídlila v Krasově a dle zprávy ONV byla velmi početná a čítala až 200 osob. Podle zprávy se jednalo o bývalé slovenské obchodníky s koňmi.

Vzhledem k jejich početnosti ale nebyla obec schopná takové množství lidí pojmout. Zároven ONV předpokládal, že se v jejich případě vyskytnou problémy s pracovní

morálkou, takže aby se zamezilo jejich usídlení ve vsi, bylo vydáno nařízení, aby jim nebylo uděleno povolení k pobytu.⁴⁴ V únoru 1952 bylo v okrese Krnov evidováno 199 osob romského původu.⁴⁵ Nicméně již v r. 1953 bylo v okrese Krnov evidováno pouze 72 osob, z nichž jich 66 žilo přímo v Krnově.⁴⁶ Tyto výkyvy v okrese Krnov mohou být způsobeny zřejmě vyšším počtem rodin kočovných Romů, přičemž tomuto vysvětlení nasvědčují i zprávy ONV z počátku 50. let o velkém množství kočujících rodin z Krasova i z Osoblahy, které ale velmi rychle zmizely z evidence úřadů.

Příchod Romů postavil národní výbory před nové výzvy. Na jedné straně se jednalo o osoby, jejichž pracovní návyky a způsob života vytvářely mezi majoritní společností většinou negativní nálady, které někteří Romové dále přizívovaly drobnou kriminalitou. Na druhou stranu se ale jednalo o osoby, které v rámci komunistické ideologie sehrávaly podstatnou roli, takže národní výbory byly nabádány k zevrubné péči o ně. I proto se musely národní výbory pokusit definovat svůj vlastní přístup k nim. Za podstatné se považovalo neusídlit romské rodiny pohromadě, ale spíše v menších skupinách, což mohlo vést k rychlejší asimilaci s majoritou. A přestože se v porovnání se stavem na Opavsku a Karvinsku nejednalo o nijak zásadně vysoké počty Romů, kteří žili v námi sledovaných okresech, představovaly tyto osoby pro komunistický režim zásadní výzvu. Zájem KSČ o tuto menšinu nepramenil pouze z ideologického hlediska, ale ožehavým se stal občasný dohled sociálních pracovníků, zatímco stále zdravotní, pracovní, školské a bezpečnostní kontroly měly být prováděny mezi Romy, kteří nebudou mít vůli se zařadit do pracovního procesu.⁴⁷ V r. 1953 vydal KNV Ostrava metodiku, jakým způsobem pečovat o romské obyvatelstvo v kraji, kde se ohledně zaměstnání stanovilo, že národní výbory musejí dohlížet na to, aby byla Romům přidělována adekvátní práce a nebyli hůře placeni, než ostatní zaměstnanci. Také měly být prováděny kontroly správy závodů a jejich vztahu k Romům. Do práce s Romy byly zapojeny i krajské odborové rady a závodní rady podniků, jimž připadly úkoly dohlížet na realizaci nových zásad práce s Romy a kontrola jejich ubytování.⁴⁸ I proto, že se národní výbory snažily v tomto období sledovat mimo pohyb Romů zejména jejich zaměstnanost, stav školní docházky jejich dětí a životní podmínky, tak se těmto faktorům budeme také věnovat.

I díky prováděným kontrolám máme rámcový přehled o životních podmínkách a zaměstnání prvních Romů, kteří pobývali v pohraničí na přelomu 40. a 50. let. Velmi špatné zkušenosti získali obyvatelé Opavy-Kateřinek s kočovnými Romy již v letech 1950 a 1951, kdy se velká skupina čítající několik desítek osob usídlila v prostorách cukrovaru. Podle kontroly provedené v prosinci 1950, bylo zaměstnáno jen několik mužů, kteří působili v ČSSZ, přičemž jejich pracovní morálka byla nízká, do práce chodili pozdě, nebo

33 Tamtéž.

34 N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové na Vítkovsku a Hlučinsku v první polovině padesátých let*, Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy 22, 1996, č. 1, s. 7.

35 Konkrétně 30 v Budišově nad Budišovkou, 61 ve Fulneku, 20 v Heřmanovicích, jeden v Nových Těchanovicích, 7 v Podlesí, 32 v Tošovicích, čtyři ve Vítkově a 62 ve Vítkově. Viz SOKA Opava, ONV Vítkov, krab. 177, inv. č. 191, č. kart. 177.

36 Konkrétně 97 ve Vítkově, 69 ve Fulneku, 40 v Budišově nad Budišovkou, 11 v Odrách, 12 ve Svatoňovicích, 20 v Tošovicích, 20 v Dolních Kunčicích, 15 v Nových Těchanovicích, devět v Jestřabí a sedm v Kamence. SOKA Opava, ONV Vítkov, inv. č. 192, č. kart. 177.

37 N. PAVELČÍKOVÁ, *Narůstání tzv. romského problému na Opavsku na počátku padesátých let*, Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy 21, 1995, č. 2, s. 8–10.

38 SOKA Bruntál, ONV Rýmařov II 1945–1960, inv. č. 89, č. kart. 65.

39 Tamtéž.

40 Z toho 32 v Bruntále, 3 v Křišřanovicích, jeden v Malé Morávce, 20 ve Světě, 53 ve Vrbně pod Pradědem, tři ve Slezské Hartě, šest v Moravském Berouně a pět v Nové Věsce. Viz SOKA Bruntál, ONV Bruntál II 1945–1960, inv. č. 531, č. kart. 677.

41 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II 1945–1960, inv. č. 531, č. kart. 677.

42 SOKA Bruntál, ONV Krnov II 1945–1960, inv. č. 478, č. kart. 326.

43 Tamtéž.

44 Tamtéž.

45 Z toho 77 osob v Krnově, dalších 69 v Úvalně, 26 v Těmešné a 27 v Jindřichově. Viz SOKA Bruntál, ONV Krnov II 1945–1960, inv. č. 478, č. kart. 326.

46 Tamtéž.

47 K. SOMMER, *Živelné přesuny*, s. 192.

48 SOKA Bruntál, ONV Krnov II 1948–1960, inv. č. 478, č. kart. 326.

vůbec a často se pokoušeli vymoci si na lékařích příznání nemocenské.⁴⁹ Obdobně špatně hodnoceni byli Romové zaměstnaní v továrně Ostroj 10, kam docházeli na směny také pozdě, z práce odcházeli dříve a velkou část pracovní doby strávili bezcílným procházením závodu.⁵⁰ V okrese Vítkov se v zemědělství uplatnilo 35 mužů a 34 žen, v průmyslu jen dva a nejvíce Romů v okrese pracovalo ve stavebnictví, konkrétně na stavbě přehrady Kružberk, kde jich bylo k 26. červnu 1950 evidováno 54. Jejich pracovní morálka byla k tomuto datu hodnocena rozporuplně, ale obecně se dá říci, že nejlépe se osvědčili jedinci, kteří pracovali ve stavebnictví, nebo v zemědělství.⁵¹

V pozdějších letech se situace trochu proměnila a většinu ze zaměstnaných Romů podařilo najít uplatnění v družstvech Československých státních statků, zejména mezi Romy usazenými v malých obcích se jednalo o výhradního zaměstnavatele. Trochu odlišná situace byla ve větších městech, kde bychom mezi zaměstnavateli Romů našli i průmyslové podniky, jak např. v Budišově nad Budišovkou, kde nejméně 10 mužů a 7 žen našlo práci v průmyslu, nebo stavebnictví.⁵² Pracovní morálka Romů působících v zemědělství byla hodnocena různě, ačkoliv bychom mohli najít i případy, kdy se vedení statku vyjadřovalo o dotyčném velmi pochvalně.⁵³ Obdobný stav zaměstnanosti můžeme vysledovat také na Hlučínsku, kde bychom v r. 1952 mezi zdejší romskou populací napočítali nejméně 40 zemědělských dělníků.⁵⁴ Nicméně jejich počet se rychle měnil, jelikož se Romové často stěhovali. Jejich pracovní morálka byla hodnocena různorodě, na jedné straně bychom našli pracovníky s dobrým, nebo průměrným hodnocením, na straně druhé ale se objevily případy, kdy vedení zaměstnané Romy hodnotilo silně negativně, jako např. ve Vřesíně, kde všichni tři práce schopní Romové se vyznačovali velmi nízkou pracovní morálkou. Vedení ČSSS si v tomto případě i v případě Romů zaměstnaných v Sudicích stěžovalo na časté absence, krádeže, vysokou fluktuaci, vymáhání záloh, popíjení alkoholu a obecně na rozrušování pracovní morálky.

Celkově byli proto ČSSS Romové považováni za přítěž při plnění stanovených plánů.⁵⁵ Na druhou stranu se našly případy, kdy Romové byli velmi pozitivně hodnoceni, jako tomu bylo ve Strahovicích, kde národní výbor charakterizoval jejich poměry jako spořádané.⁵⁶ Ačkoliv většina zaměstnaných Romů v okrese působila u ČSSS, část z nich pracovala i v průmyslu, zde se jednalo hlavně o Slezské cihelny v Hlučíně, kde na jaře 1953 bylo zaměstnáno nejméně šest Romů. Jejich hodnocení ovšem dopadlo velmi špatně, jelikož nejenom vedení závodu, ale i spoluzaměstnanci s nimi odmítali spolupracovat, jelikož jejich pracovní výkony byly podprůměrné, na což dopláceli ostatní zaměstnanci. Jako řešení bylo navrženo jejich přeložení do Ostravy a zařazení do nějakého ze stavebních podniků.⁵⁷

Na Rýmařovsku byla situace poněkud odlišná než v okresech na západě a Romové zde od konce 40. let našli práci jako metaři, či průmysloví dělníci.⁵⁸ V r. 1951 dokonce okresní národní výbor chválil rýmařovské Romy pro jejich dobrou pracovní morálku.⁵⁹ Z podniků kde byli zaměstnáni, můžeme jmenovat v Rýmařově Hedvu, v Břidličně pak Kovohtě. Mimo těchto hlavních zaměstnavatelů, našlo množství Romů práci i u Pozemních staveb, či jako cestáři u jednotlivých národních výborů.⁶⁰ Ačkoliv se pochopitelně vyskytovaly různé problémy, jako např. v Břidličně se objevovaly neustálé stížnosti na jejich špinavé a zanedbané vzezření, tak na pracovní morálku Romů zaměstnaných v průmyslu, stavebnictví, či pod národními výbory, se mnoho negativních reakcí neobjevilo. Na Bruntálsku se oproti Rýmařovsku objevily na počátku 50. let skupiny kočujících Romů, jejichž pracovní morálka byla velmi špatná, a tak závody neměly zájem je zaměstnávat, naopak využívaly každou možnost pro jejich propuštění.⁶¹ Nejhorší zkušenosti s kočujícími Romy zařazenými do pracovního procesu měli v Moravském Berouně, kam byly v r. 1953 přiděleny tři kočovné rodiny. Z tohoto množství ale práci u stavebních podniků nastoupili pouze tři muži, jejichž pracovní morálka však byla na velice nízké úrovni.⁶²

Mimo rodin žijících kočovným životem bychom ale viděli u zdejších Romů obdobnou pracovní morálku jako na Rýmařovsku, přičemž byli zaměstnáni hlavně v dělnických profesích.⁶³ Na Bruntálsku se podle zprávy pro KNV Olomouc ze zdejší romské populace asi 70% mužů podařilo najít zaměstnání a to především v průmyslu, kde získali pozice jako pomocní dělníci.⁶⁴ Také v tomto okrese lze pozorovat, že Romové žijící ve městech a větších obcích si našli práci v průmyslu a že jejich pracovní hodnocení bylo spíše dobré, jak ukazuje příklad ze Světlé Hory, kdy všichni zdejší Romové žili usedle a pracovali ve zdejším podniku na předání lnu⁶⁵, případně z Vrba pod Pradědem, kde většina zdejších Romů byla též poměrně dobře hodnocena.⁶⁶ Na Krnovsku byla situace mnohem komplikovanější, jelikož v r. 1953 ze zdejší romské populace pracovalo pouze 22 osob. K červenci 1953 jich nejvíce našlo práci v zemědělství a stavebnictví, ale část se uplatnila i v průmyslových závodech v Krnově. Mohli bychom najít i čtyři osoby, které pracovaly ve službách a pohostinství.⁶⁷

Obecně lze říci, že panovala snaha zasadit Romy především do kolektivu dělníků v průmyslových podnicích, jelikož podle převažujícího přesvědčení mělo toto prostředí mít lepší vliv na jejich převýchovu. Jak na počátku, tak na konci 50. let po vydání zákon o nuceném usídlení kočujících osob, se také národní výbory snažily vyjednat s podniky, aby přijaly část Romů mezi své zaměstnance a došlo tak k naplnění stanovených cílů převýchovy, či později usazení. S tímto souvisí i otázka pracovní morálky Romů, která zejména v první polovině dekády nebyla jednotlivými národními výbory hodno-

49 SOKA Opava, JNV Opava 1949–1956, inv. č. 307, kart. 79.

50 Tamtéž.

51 SOKA Opava, ONV Vítkov, inv. č. 191, č. kart. 177.

52 Tamtéž.

53 N. PAVELČIKOVÁ, *Romové na Vítkovsku*, s. 8.

54 SOKA Opava, ONV Hlučín, inv. č. 877, č. kart. 509.

55 Tamtéž.

56 Tamtéž.

57 Tamtéž.

58 SOKA Bruntál, MNV Rýmařov, Kronika města Rýmařova, s. 83.

59 SOKA Bruntál, ONV Rýmařov II 1945–1960, inv. č. 89, č. kart. 65.

60 Tamtéž.

61 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II 1945–1960, inv. č. 531, č. kart. 677.

62 Tamtéž.

63 Tamtéž.

64 Tamtéž.

65 Tamtéž.

66 Tamtéž.

67 SOKA Bruntál, ONV Krnov II 1945–1960, inv. č. 478, kart. 326.

cena nijak zvlášť negativně a to často v případech, kdy dotyční pracovali ve městech v průmyslových podnicích, nebo ve stavebnictví.⁶⁸ Naopak pokud se Romové živili jako zemědělníci, tak jejich pracovní výkonnost bývala v mnoha případech velmi špatně hodnocena. Nelze ovšem generalizovat a tvrdit, že Romové zaměstnaní ve městech bývali vždy bezproblémoví, jak ukazuje případ z Krnova, kde podle stížnosti vedení hotelu Slezský domov Romové pravidelně ve velké míře konzumovali alkohol, ačkoliv měli být tou dobou v zaměstnání.⁶⁹ Stejně tak je vhodné zmínit, že v některých případech samy národní výbory zaznamenávaly rozdíly v přístupu k práci, jež vyzorovaly mezi usazenými Romy a rodinami kočovníků, jelikož zatímco v případě těch usazených je výbory nezřídka hodnotily i pozitivně, tak v případě kočovných Romů byl takřka vždy zdůrazňován jejich negativní přístup k práci.⁷⁰

Za další významný aspekt plánované převýchovy Romů, bylo považováno jejich vzdělání a s tím spojená snaha odstranit negramotnost, která hlavně u starších osob dosahovala vysokých hodnot.⁷¹ I při naplňování tohoto cíle se ale již od počátku objevovaly zásadní problémy. Jedním z nich byly časté kázeňské problémy romských dětí. Jako dočasná forma řešení problému byly na základě výnosu ministerstva školství z 30. září 1947 zřízeny speciální třídy, do nichž se převáděli problémoví žáci.⁷² Ačkoliv národní výbory stanovily, že romské děti mají navštěvovat mateřské, národní i střední školy jako ostatní děti⁷³, tak v praxi docházelo často k tomu, že romské děti byly automaticky zařazovány do zvláštních škol. O této praxi svědčí i požadavek komise pro péči o cikánské obyvatelstvo v Rýmařově z r. 1958, v němž se ukládá, aby byly romské děti normálně umísťovány do školek i do škol a tak došlo k jejich zapojení do činnosti mládeže a to včetně účasti na akcích organizovaných ČSM.⁷⁴ Vzhledem k velkému množství Romů, kteří se přistěhovali na jeho území, se otázka školní docházky stala významnou pro KNV Ostravě, který v r. 1952 stanovil, že v centrech romského osídlení v kraji vzniknou samostatné třídy. Mělo se tak stát v Trinci, Karvině, Místku, Krnově, Ostravě a Vítkově.⁷⁵ Mimo vzdělání měla školní docházka působit na romské děti, aby získaly základní hygienické návyky, které je v rodině nenaučily.⁷⁶

Významným hlediskem, skrze něž národní výbory posuzovaly úspěšnost převýchovy Romů, byla školní docházka a prospěch. I v tomto případě můžeme na území budoucího okresu Bruntál vysledovat, že zpravidla méně problémové a bezproblémové případy romských dětí se objevovaly v průmyslových centrech, zatímco na venkově byl již prospěch a školní docházka Romů mnohem slabší. Již v r. 1948 hlásil MNV Břidličná, že prospěch romských dětí byl průměrný, nicméně zpráva hovořila i o romských dětech, které obecnou i měšťanskou školu absolvovaly s velmi dobrým prospěchem.⁷⁷

Na počátku 50. let bylo národními výbory v obvodu ONV Rýmařov hlášeno, že školní docházka zdejších romských dětí byla pravidelná a neshledaly se žádné závažnější problémy.⁷⁸ S příchodem nových Romů do okresu se ale situace přece jenom během 50. let proměnila. V městských centrech Rýmařově i Břidličně zůstala situace nadále relativně dobrá, i když v r. 1953 zpráva KNV Olomouc již hovořila o tom, že v některých případech romských dětí v Rýmařově, by se měla zlepšit docházka.⁷⁹ Mnohem horší situace ale panovala ve venkovských obcích, kde sídlili Romové. V Jamartících byla docházka dětí jedné z Romských rodin velmi špatná a docházelo k neustálým intervencím ředitele školy ve snaze napravit tento stav. Zřejmě nejhorší pak nastala v obcích Skály a Huzová, kde děti navštěvovaly školu jen s odporem a byl i evidován případ 12-ti leté dívky, která dosud ani nenastoupila do I. třídy.⁸⁰ Na Bruntálsku byla docházka romských dětí do školy velmi nepravidelná, a jak poznamenala zpráva z r. 1951, tak nejhorší situace byla u dětí z rodin kočovných Romů.⁸¹ Nicméně v samotném Bruntále byla situace o něco lepší a ze 4 dětí, jež měly navštěvovat národní, nebo střední školu, tak činily tři.⁸² V okrese Krnov byla situace se školní docházkou poměrně dobrá a v prosinci 1952 byly evidovány romské děti pouze v Krnově a v Albrechticích. V obou dvou městech se jednalo o poměrně malé skupiny romských dětí, pro něž nebylo třeba zřizovat speciální třídy a vyučování probíhalo společně s ostatními dětmi.⁸³ Situace se příliš nezměnila ani o rok později, když a v prosinci 1953 bylo vedeno jako školou povinných 22 dětí.

Vzhledem ke stavu osídlení romským obyvatelstvem na území budoucího velkého okresu Opava, nás bude nejvíce zajímat situace na Vítkovsku, kam zamířilo na počátku 50. let velké množství romských rodin, které se zde usazovaly. V řadě případů ale děti přichodících Romů neměly dosud žádnou zkušenost se školní docházkou a v některých případech chyběly i klíčové hygienické návyky. Pro vyřešení tohoto problému vzniklo pro romské děti středisko umístěné na zámku v Melči, jehož cílem se mělo stát odstranění základních nedostatků spojených se zanedbanou školní docházkou. Středisko zahájilo provoz 2. května 1951 a poté, co děti dokončily svůj pobyt, byly odeslány zpět domů, avšak jednotlivé národní výbory dostaly za úkol dále sledovat jejich další vývoj a především působit na rodiče, aby své děti pravidelně posílali do škol.⁸⁴ Jak však ukazují zprávy sociálního referátu z dalších měsíců, situace se nijak dramaticky nezlepšila a školní docházka byla nadále dosti proměnlivá, např. v Budišově nad Budišovkou chodily do školy děti pouze z jedné ze zdejších romských rodin, v Heřmanicích navštěvovalo školu jedno dítě ze tří a ve Vítkově také jen jedno, avšak v této době jich v obci ani nebylo evidováno více.⁸⁵ Školní docházka jako prostředek převýchovy Romů byla sledována i na Hlučínsku. Zde v r. 1952 hovoří zpráva o tom, že v Dolním Benešově, Strahovicích a Vřesíně děti zdejších romských zemědělských dělníků nenavštěvují školu, ačkoliv

68 SOKA Bruntál, ONV Rýmařov II 1945–1960, krab. 65, inv. č. 89, č. kart. 65.

69 SOKA Bruntál, ONV Krnov II 1945–1960, inv. č. 478, č. kart. 326.

70 SOKA Opava, ONV Vítkov, inv. č. 191, č. kart. 177.

71 SOKA Bruntál, ONV Krnov II 1945–1960, inv. č. 478, č. kart. 326.

72 SOKA Bruntál, ONV Rýmařov II 1945–1960, inv. č. 89, č. kart. 65.

73 Tamtéž.

74 Tamtéž.

75 SOKA Opava, ONV Hlučín, inv. č. 509, č. kart. 877.

76 SOKA Bruntál, ONV Rýmařov II 1945–1960, inv. č. 89, č. kart. 65.

77 SOKA Bruntál, MNV Břidličná, Kronika města Břidličné, s. 136–137.

78 SOKA Bruntál, ONV Rýmařov II 1945–1960, inv. č. 89, č. kart. 65.

79 Tamtéž.

80 Tamtéž.

81 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II 1945–1960, inv. č. 531, č. kart. 677.

82 Tamtéž.

83 SOKA Bruntál, ONV Krnov II 1945–1960, inv. č. 543, č. kart. 342.

84 SOKA Opava, ONV Vítkov, inv. č. 191, č. kart. 177.

85 Tamtéž.

k tomu byly příslušnými národními výbory vyzvány.⁸⁶ Na jaře 1953 bylo v okrese evidováno již 25 romských dětí, ale jejich docházka do školy byla nadále velice neuspokojivá. V okrese Opava byla situace obdobně složitá, jak ukazuje i zpráva určená KNV Ostrava z února 1954, podle níž v okrese bylo školou povinných celkem 15 romských dětí, z nichž 5 navštěvovalo školu pravidelně, 2 nepravidelně a ve zbytku případů se vůbec nepodařilo přesvědčit rodiče, aby své děti do školy posílaly. Jak zpráva podotkla, tak děti z rodin, které vůbec nechodily, pocházely z kočovných rodin a brzy z okresu zcela zmizely, zatímco děti Romů usedlých, navštěvovaly školu pravidelně.⁸⁷

Konečným cílem všech opatření bylo plně integrovat Romy do majoritní společnosti, což se mělo projevit především ve kvalitě bydlení a též ve snaze odstranit mezi staršími Romy dosud přetrvávající negramotnost. Coby řešení problému negramotnosti, byly připraveny i jazykové kurzy češtiny pro Romy. Výsledky této aktivity byly opět poněkud rozporuplné. Jak na jedné straně ukazují výsledky z okresu Krmov, tak se tato snaha zde nesetkala s úspěchem, jelikož kurz zahájený v listopadu 1955 v Heřmanovicích byl po osmi lekcích ukončen, jelikož všichni posluchači se odstěhovali na Slovensko. Ve Slezských Rudolcích navštěvoval společně s Řeky kurz češtiny i jeden Rom, ale ani ten kurz nedokončil a po několika lekcích na něj přestal docházet.⁸⁸ Na druhou stranu bychom ale mohli najít jednotlivce, kteří kurzy dokončili a byli hrdí na svou postupující integraci do společnosti.

Co se dotýká životních podmínek Romů, tak častým problémem, na něj upozorňovaly ONV ve všech sledovaných okresech, byl nevalný vztah, který k přiděleným domům a bytům Romové měli. Zásadní problémy se objevily v Opavě-Kateřinkách, kde v prostorách cukrovaru žila od r. 1950 početná skupina kočovných Romů, jejichž přítomnost se stala zdrojem neustálého napětí a kriminality. Tito Romové žili na vymezeném tábořišti, kde se ale neustále pohybovalo velké množství lidí, kteří vyráželi do okolí žebrať a krást, samotné tábořiště postrádalo řadu nezbytností, jako např. topivo, apod.⁸⁹ Domy v prostoru cukrovaru obývala jenom část Romů, nejméně jedna rodina žila i přes zimu ve voze na dvoře tábořiště.⁹⁰ Byty v budově cukrovaru obývané Romy, byly podle zprávy JNV špinavé, plně zbytků jídla, dřeva a roští. Obývání tábořiště se z hygienického hlediska shledalo za rizikové, jelikož Romové nepoužívali ani toalety a nebyl do prostoru tábořiště ani zaveden vodovod.⁹¹ Většina kočovných Romů Kateřinky nakonec opustila na jaře 1951.⁹² V tomto případě se jednalo o rodiny kočovných Romů, jejichž hygienické návyky i styl života byly dalece vzdálené standardům majoritní společnosti. Problémy se ale objevovaly i u Romů, kteří do pohraničí přišli za prací. Pokud se jednalo o rodiny, v nichž muži pracovali v ČSSS, tak v řadě případů získávali ubytování přímo přidělené jednotlivými statky. Úroveň tohoto ubytování byla často proměnlivá, jak plyne ze zprávy

ONV Hlučín z r. 1952. Podle ní při kontrole na sedmi statcích ČSSS bylo shledáno, že jen v jednom případě je ubytování Romů nevyhovující.⁹³

Na druhou stranu již v březnu 1953 bylo zprávou ONV Hlučín konstatováno, že Romové jak na statcích, tak ve městech nedokáží udržovat pořádek a čistotu, často poškozují přidělené byty a střechy, okna, či dveře přímo páli, takže se brzy jedná o zanedbané a zaneřádané příbytky.⁹⁴ Obdobně stížnosti na životní podmínky Romů lze nalézt v okrese Rýmařov kde se počátkem 50. let objevily stížnosti na špinu a „nekulturní podmínky“ v nichž žijí.⁹⁵ Velmi problematické soužití zažívali obyvatelé některých obcí v okrese Bruntál, kam se přistěhovali rodiny navykklé na kočovný život. V Ludvíkově si občané stěžovali na silný zápach a nepořádek, který je se šířil z romských bytů a též na velký hluk. Obdobně jako na jiných místech se i zde objevily stížnosti na drobné krádeže. Na tyto problémy obyvatelé nakonec reagovali peticí adresovanou ONV, aby byli zdejší Romové vystěhováni.⁹⁶ Nevyskytovaly se ale jenom problematické situace, naopak bychom našli řadu romských rodin, které se velmi rychle dokázaly přizpůsobit. Na zprávu z Rýmařova z r. 1951 můžeme dokumentovat, že v mnoha případech bylo soužití poměrně bezproblémové, jelikož zdejší romské rodiny žily usedlým životem a jak bylo poznamenáno „... cigány zůstávají jenom podle jména.“⁹⁷ Obdobně úspěšný příklad bychom našli na Vitkovsku, kde v Gručovicích byla jedna ze zdejších rodin považována za plně integrovanou a sám M. Lakatoš bydlel ve slušně zařízeném bytě a byl i členem KSČ.⁹⁸ Problémy bychom ale nenašli pouze na straně Romů, jak plyne ze zprávy ONV Vitkov, tak některé MNV neměly vůli pomáhat Romům a na základě obecně zažitých předpokladů jim nenabízely dobré ubytování a cíleně jim vyhrazovaly k obývání odlehlá místa.⁹⁹

Obecně lze konstatovat, že dobré bytové podmínky dokázali nejlépe udržovat rodiny Romů, kteří již dříve byli zvyklí na usazený způsob života, zatímco rodiny kočovných Romů většinou žily v podmínkách, které národní výbory hodnotily jako špatné a nehygienické.¹⁰⁰ Nicméně během následujících let se situace v některých případech zlepšila. Můžeme to dokumentovat na příkladu Rýmařova, kde Romové, kteří měli ve městě své trvalé bydliště, byli velmi pozitivně hodnoceni a podmínky, v nichž žili, nebyly nijak kritizovány. Na druhou stranu ale lze vysledovat rozdíly mezi Romy, kteří již měli v okrese trvalé bydliště a těmi, jež zde byli pouze pracovně a bydleli nadále na Slovensku, jelikož právě na ně se snesla kritika, že bydlí v přeplněných bytech a často vyvolávají pracovní konflikty.¹⁰¹

Celkově můžeme říci, že v tomto období se postupně začínají projevovat problémy spojené s příchodem většího množství Romů ze Slovenska. Tito nově přichodí se často vyznačovali horším vztahem k práci, což se projevovalo absencemi, krádežemi a podobně. Zejména v západnější položených okresech ovšem lze vysledovat, že se tam rom-

86 SOKA Opava, ONV Hlučín, inv. č. 509, č. kart. 877.

87 SOKA Opava, ONV Opava, inv. č. 287, č. kart. 157. Zpráva o cikánských dětech v okrese opavském z 22. února 1954.

88 SOKA Bruntál, ONV Krmov II 1945–1960, inv. č. 632, kart. 326.

89 SOKA Opava, Fond JNV Opava 1949–1956, inv. č. 307, č. kart. 79.

90 Tamtéž.

91 Tamtéž.

92 Tamtéž.

93 SOKA Opava, ONV Hlučín, inv. č. 509, č. kart. 877.

94 Tamtéž.

95 SOKA Bruntál, MNV Rýmařov, Kronika města Rýmařova, s. 329.

96 SOKA Bruntál, ONV Bruntál II 1948–1960, inv. č. 531, č. kart. 677.

97 SOKA Bruntál, Fond ONV Rýmařov II 1945–1960, inv. č. 89, č. kart. 65.

98 N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové na Vitkovsku*, s. 8.

99 SOKA Opava, ONV Vitkov, inv. č. 191, č. kart. 177.

100 Tamtéž.

101 SOKA Bruntál, Fond ONV Rýmařov II 1945–1960, inv. č. 89, č. kart. 65.

ská populace rozdělila do měst a vesnic, přičemž ve městech se Romové vyznačovali mnohem lepší pracovní morálkou a jejich integrace do majoritní společnosti probíhala úspěšněji.

c) Léta 1958 až 1965

Po přijetí zákona č. 74/1958 sb. a zahájení usazování můžeme sledovat, že poměr k Romům se v mnoha ohledech změnil a začal se pohybovat mezi snahou o jejich integraci na straně jedné a represí na straně druhé. Romské obyvatelstvo se podle úředních materiálů začalo dělit na tři kategorie:

- a) Uzedlí (malá skupina splývající s většinovou populací)
- b) Polousedlí (největší skupina, měníci často bydlíště i zaměstnání)
- c) Kočovní (nejmenší skupina, čítající asi maximálně 8 000 osob)¹⁰²

V kontextu politiky KSČ lze říci, že termín polokočovni se užíval pro nepřízpůsobivé romské obyvatelstvo, ačkoliv tento termín nebyl blíže definován. Coby kočovné Romy označovaly dokumenty ty, kteří skutečně neustále v maršgrotkách projížděli krajinou. Právě skupiny kočujících Olašských Romů se v 50. letech ve velkém usazovaly na území Ostravska a někteří pronikali i dál na západ, jako když v r. 1955 se načas usídlila jedna rodina v Kmově na Cvilíně.¹⁰³ Pro okresní národní výbory znamenala změna státní politiky vůči Romům mnoho důsledků. V první řadě dostaly za úkol vést evidenci Romů ve svém obvodu, v rámci snahy o usídlení rušit romské osady a ulice, přidělovat byty Romům, kteří jsou v trvalém pracovním poměru, podporovat výstavbu rodinných domků pro Romy, a vést je ke správnému využívání domovního vlastnictví. Zároveň měla skončit politika některých národních výborů, bránících v trvalém usazení Romů v jejich obcích. Jako krok směřující k integraci Romů a jejich zařazení do pracovního procesu, měla být podpořena školní docházka romských dětí i jejich umísťování do jeslí, nebo družin.¹⁰⁴ Na druhou stranu ale stát přišel s hrozbou represemi, jak mimo samotného znění zákona č. 74/1958 sb., potvrdil i závěr porady z 3. prosince 1958, již se účastnili nejvyšší straníci a státní představitelé. Výsledkem porady bylo konstatování, že Romům byla dána možnost žít řádným životem v socialistické společnosti a pokud tuto možnost odmítnou, nezbyvá pak státu, než zajistit, aby Romové neparazitovali na úkor dalších občanů země.¹⁰⁵ Tento závěr jenom potvrdil znění §3 zákona, který stanovil, že za setrvání při kočovném životě, bude vyměřena sankce v trvání 6 měsíců až 3 let.¹⁰⁶

Pro naplnění cílů nové politiky, vznikaly komise pro řešení otázky Romů. Ta, jež vznikla v rámci školské a kulturní komise Severomoravského KNV, byla sedmičlenná a zasedala v ní poslanci KNV a členové subkomise. Obdobné komise měly vzniknout i na úrovni podřízených ONV avšak, jak konstatovala zpráva odboru školství a kultury severomoravského KNV, tak v některých okresech, mezi nimi i Bruntál, nebyla péči o Romy vě-

nována náležitá pozornost a komise pro práci s nimi do r. 1960 ani nevznikly.¹⁰⁷ Náplní činnosti komise se stal dozor nad zaměstnaností Romů, stavem jejich ubytování, plněním zákona č. 74/1958 sb., stavem zaškolení romských dětí, zařazením a možnostmi romského dorostu, počtem romských dětí organizovaných v ČSM a PO, procentem negratnosti, nemocností romského obyvatelstva ve srovnání s majoritou, trestnou činností Romů a kulturně výchovnou prací mezi romským obyvatelstvem.¹⁰⁸

Ačkoliv se za jednu z klíčových činností považovalo vedení evidence romského obyvatelstva, tak stanovit přesné počty je velmi těžké, jelikož jednotlivé národní výbory a orgány státní bezpečnosti, se snažily si všimát hlavně osob, na které se vztahoval zákon č. 74/1958 sb., tedy na osoby charakterizované jako kočovné, nebo polokočovné, což ale znamená, že ze soupisu vypadli Romové, kteří se již integrovali do majoritní společnosti, měli trvalé zaměstnání, děti docházely do školy apod. Problematická byla i metodika, na jejímž základě národní výbory zařazovaly jednotlivé osoby do svého soupisu. Jak plyne z materiálů ONV Vítkov, tak do soupisu byly zařazeny i osoby, které neměly v okrese trvalé, ale jen přechodné bydlíště, příčinou pro zařazení se mohla stát i absence dětí ve škole. Na druhou stranu docházelo i k případům, že do soupisu byli zařazeni Romové, kteří měli stálou práci, děti navštěvovaly školu a na místě bydleli delší dobu, jako se stalo v Budišově nad Budišovkou.¹⁰⁹

Další problémy lze spatřovat v tom, že někteří Romové vzati do soupisu se na zkoumaném území nacházeli jenom přechodně a po skončení brigády se vraceli zpět domů, často na Slovensko, jini byli zase do soupisu zařazení omylem. Vyskytly si i případy, kdy byly osoby do soupisu zařazeny dodatečně, tady se jednalo především o ty, kteří se vrátili z výkonu trestu, z nemocnice, z vojenské služby apod.¹¹⁰ Z praktického hlediska znamenalo zařazení do soupisu významné dopady, jelikož přinášelo omezení osobních práv, jako svobody pohybu, nebo výběru zaměstnání. Pro zastavení pohybu romského obyvatelstva také znamenalo zařazení do soupisu podklad pro další opatření, jako byla likvidace romských osad a ulic.¹¹¹ Vzhledem ke všem uvedeným skutečnostem, jsou údaje z let 1958 a 1959 značně problematické. Tyto nejasnosti ohledně počtu Romů nepomůže vyřešit ani sčítání obyvatel organizované v r. 1961, protože se nadále nevyskytovala možnost přihlásit se k romské národnosti. Ve své snaze vyčísřit počet Romů na sledovaném území se musíme spolehnout na různé statistiky vypracované jednotlivými národními výbory, nebo orgány národní bezpečnosti.

Na území ČSR se podle centrálních údajů v r. 1958 nacházelo celkem 46 000 kočujících a polousedlých osob, tedy lidí, na něž se vztahoval zákon z října 1958.¹¹² Podle výsledků celostátního soupisu cikánských kočovných a polokočovných osob z 3. až 6. února 1959, se na území KNV Ostrava nacházelo 1 125 romských dětí do 15 let a 1 074 dospělých Romů. Na území KNV Olomouc to bylo 770 dětí a 476 dospělých.¹¹³ Soupis ONV Vítkov se k 6. únoru 1959 zmiňoval o celkem 227 osobách charakterizovaných jako poloko-

107 ZA v Opavě, Sm KNV 1960–1990, 4, inv. č. 17, č. kart. 4.

108 Tamtéž.

109 N. PAVELČÍKOVÁ, *Příprava*, s. 40.

110 ZA v Opavě, Sm KNV 1960–1990, inv. č. 26, č. kart. 7.

111 Jitka GJURIČOVÁ, *Na okraji. Romové jako objekt státní politiky*, Praha 1999, s. 17.

112 SOKA Opava, ONV Opava, inv. č. 361, č. kart. 335.

113 N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích*, s. 70.

102 Tamtéž.

103 N. PAVELČÍKOVÁ, *Příprava a provádění zákona o násilném usazování Romů na Ostravsku*, in: Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 19, Ostrava 1999, s. 34–48.

104 SOKA Opava, ONV Vítkov, inv. č. 193, kart. 177.

105 N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích*, Praha 2004, s. 63.

106 Online, dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=74&r=1958> [cit. 16. 4. 2020].

su z konce 50. let, podle nějž z nejméně 95 práceschopných Romů v okrese pracovalo 75 osob, zbývajících 20 zůstávalo dále nezaměstnaných.¹³⁴ Oproti předchozím letům se ale poněkud změnila profesní struktura a někteří Romové zaznamenali společenský vzestup a v r. 1958 bychom mezi nimi již našli několik pracovníků, kteří zastali kvalifikovanější práci.

Jak ale ukazuje zpráva odboru školství a kultury ONV Vítkov, jednalo se spíše o ojedinělé případy, protože většina nadále vykonávala především manuální a nekvalifikovanou práci. Stejně tak navzdory doporučením KNV, nadále působila většina zaměstnaných Romů v zemědělství, kde jim byly přiřazeny především pomocné pozice.¹³⁵ Obdobnou snahu lze vysledovat i na Hlučínsku, kde se podařilo v kooperaci s místními průmyslovými podniky najít a připravit 15 pracovních pozic, z čehož 6 bylo vyčleněno pro ženy. Pozic by se mohlo nalézt zřejmě i více, ale vedoucí podniků odmítaly Romy přijímat, jednak s odkazem na to, že nemají vhodné ubytovací kapacity, jež by jim mohli přidělit a jednak s ohledem na dřívější špatné zkušenosti, jako tomu bylo např. na státním statku v Hlučíně.¹³⁶ V okrese Opava bylo podle soupisu 180 Romů, z nichž všichni muži pracovali, zaměstnanost žen byla již horší. Nejvíce Romů pracovalo u Pozemních staveb, někteří za práci dojížděli do Ostravy. I zde se vyskytly případy, kdy vedení podniků nebylo ochotné Romy zaměstnat.¹³⁷ Jak poznamenala zpráva komise pro péči o cikánské obyvatelstvo v okrese Opava, tak problémy se získáním zaměstnání pro Romy vznikaly hlavně na venkově, kde snahy ONV narážely na neochotu MNV i vedení podniků.¹³⁸

V okrese Rýmařov můžeme na konci 50. let také sledovat prostorové rozdělení pracovních preferencí Romů, jelikož ti bydlící ve větších městech (v tomto případě opět především Rýmařov a Břidličná), se uplatnili hlavně ve stavebnictví, nebo v průmyslu, v zemědělství jich pracovalo jenom malé množství. Naopak Romové bydlící na vesnicích se vždy uplatnili pouze v zemědělství, kde zastávali zpravidla dělnické pozice, ačkoliv bychom mezi nimi již našli i jednoho člena JZD.¹³⁹ Také se prokazovalo, že pracovní morálka Romů ve městě byla zpravidla ONV charakterizována celkem pozitivně, přičemž v obou větších centrech všichni muži pracovali. Naopak špatné zkušenosti s Romy častěji získaly ČSSS, jako tomu bylo na Rýmařovsku v obcích Skály a Huzová.¹⁴⁰ Pokud ale budeme sledovat jenom Romy, kteří byli národním výborem považováni za kočovné, nebo polokočovné a na něž se vztahoval zákon z r. 1958, pak je profesní struktura poněkud odlišná. Na začátku r. 1960 tak v okrese Rýmařov nejvíce Romů vzatých do soupisu jako kočovní nebo polokočovní, pracovalo na státních statcích, dále pak na pozemních stavbách, jenom menší množství v průmyslu.¹⁴¹

Obdobné profesní rozdělení lze vysledovat také v okrese Krnov, kde v r. 1959 také většina Romů žijících v okresním městě, pracovala v průmyslu, nebo jako dělníci na stav-

bách, avšak na venkově se téměř zpravidla jednalo o zemědělské dělníky.¹⁴² Na Šumpersku se Romové nejvíce uplatnili u státních statků, jakkoliv menší množství jich pracovalo i ve stavebnictví.¹⁴³ Zkušenosti s Romy zaměstnanými v průmyslu byly opět různé, ve Vidnavě působilo od podzimu 1960 13 romských zaměstnanců v místních šamotových závodech, kam byli přemístěni i s rodinami ze statku Petrovice. Ačkoliv vedení podniku hodnotilo tyto zaměstnance veskrze pozitivně, nemělo zájem na dalším přijímání romských pracovníků.¹⁴⁴

Neochota podniků přijímat romské zaměstnance byla jenom jedním z problémů, s nimiž se národní výbory při začleňování Romů do práce musely potýkat. Jak upozornila zpráva z ledna 1962, tak řada podniků naopak Romy zaměstnala, aniž si opatřily souhlas odboru pracovních sil náležitého NV, neprováděly kontrolu občanských průkazů, ani nehanžily do soupisu, což znamenalo, že se vytvářely velké koncentrace Romů v jednom závodě. S tím souvisela i velká koncentrace Romů v bytech, kde bydlelo i několik osob v jediné místnosti, či maringotce.¹⁴⁵

Velkou výzvou se stala i otázka romské mládeže, která měla být přetvořena v duchu socialistické společnosti. K tomu měla být věnována pozornost nejenom vzdělání dětí, ale následně také zařazení mládeže do výroby. Především začleňování do práce se považovalo za problematické, jelikož podle krajského vedení, nebyla této činnosti dosud věnována vedením podniků i ČSM náležitá péče.¹⁴⁶ Po přijetí zákona č. 74/1958 sb. se evidovaly tzv. děti kočovného původu, jichž bylo na začátku léta 1959 v okrese Rýmařov evidováno 21, z nichž 3 školu nenavštěvovaly.¹⁴⁷ V listopadu 1959 se ale jednalo již o 66 romských dětí, z nichž 10 pocházelo z kočovných a polokočovných rodin, přičemž závažnější problémy se vyskytly hlavně u dětí v Harrachově a Valšově.¹⁴⁸ V r. 1959 školu v okrese Krnov navštěvovalo 16 dětí. Na jejich docházku nebyly žádné stížnosti a prospěch měly průměrný.¹⁴⁹ Na Opavsku původně nenavštěvovalo školu mnoho romských dětí, v březnu 1959 jich zde bylo 30, z toho 18 navštěvovalo zvláštní školu.¹⁵⁰

Situace se ale v následujícím školním roce změnila, jelikož 1. září 1959 nastoupilo do I. až 5. třídy celkem 90 romských dětí, přičemž v jednom případě byla zřízena i speciální třída. Jak ukazuje hlášení MNV Opava, tak docházka těchto dětí nebyla nejhorší a v samotné Opavě pravidelně docházelo 22 z 26 zde zapsaných dětí.¹⁵¹ Stav docházky romských dětí na Vítkovsku byl různorodý a kolísal, na jedné straně jaké můžeme vysledovat případy ve Svatoňovicích, a Jerlochovicích, kde byla spolupráce se školou nejlepší. Na druhou stranu ale nadále se objevovaly případy, kdy rodiče své děti neposílaly do školy, což se stalo problémem hlavně ve Fulneku a toto jednání ve dvou případech znamenalo

134 Tamtéž.

135 SOKA Opava, ONV Vítkov, inv. č. 192, č. kart. 177.

136 SOKA Opava, ONV Hlučín, inv. č. 509, kart. 877.

137 SOKA Opava, ONV Opava, inv. č. 361, kart. 335.

138 Tamtéž.

139 SOKA Bruntál, ONV Rýmařov II 1945–1960, inv. č. 89, č. kart. 65.

140 Tamtéž.

141 Tamtéž.

142 SOKA Bruntál, ONV Krnov II 1945–1960, inv. č. 632, č. kart. 362.

143 ZA v Opavě, Sm KNV 1960–1990, inv. č. 17, č. kart. 4.

144 ZA v Opavě, Sm KNV 1960–1990, inv. č. 26, č. kart. 7.

145 SOKA Opava, ONV Opava 1960–1990 I, 290, inv. č. 118, č. kart. 290.

146 SOKA Opava, ONV Opava, inv. č. 361, č. kart. 335.

147 SOKA Bruntál, ONV Rýmařov II 1945–1960, inv. č. 89, č. kart. 65.

148 Tamtéž.

149 SOKA Bruntál, ONV Krnov II 1945–1960, inv. č. 478, č. kart. 326.

150 SOKA Bruntál, ONV Krnov II 1945–1960, inv. č. 632, kart. 362.

151 SOKA Opava, ONV Opava, inv. č. 361, č. kart. 335.

až potrestání rodičů.¹⁵² Nedatovaná zpráva, pocházející pravděpodobně z r. 1959, nebo 1960, evidovala, že v Olomouckém kraji bylo 343 romských dětí, docházejících do všeobecně vzdělávacích škol, z toho 44 v okrese Bruntál, 11 v okrese Jeseník, 22 v okrese Rýmařov.¹⁵³ Pro integraci Romů do majoritní společnosti byly národní výbory také nabádány, aby romskou mládež vtažovaly do činnosti ČSM, či Svazarmu, který na počátku 60. let navštěvovalo na Opavsku pět Romů.¹⁵⁴ Ve stejné době bylo v okrese Vítkov evidováno 24 romských dětí, které se staly členy pionýra.¹⁵⁵

Jak ukazují zprávy, tak Romské děti se školní docházkou dokázaly vyrovnat jen v některých případech a jejich úspěšnost byla značně kolísavá, což potvrzuje hodnocení ředitele střední školy ve Vítkově. Podle něj některé tyto děti i poměrně dobře prospívaly. Vyskytovaly se ovšem i problematické případy, které končily přemístěním do záchytného domova.¹⁵⁶ Za zásadní faktor ovlivňující úspěšnost romských dětí, lze považovat vliv rodiny, což se školy snažily řešit spoluprací s MNV, jejich zaměstnavateli, či přímo VB.¹⁵⁷ Jako příklad prospěchu Romů může sloužit zpráva z listopadu 1959, podle níž z 20 dětí v romské třídě ve Fulneku, dosáhli na hodnocení nedostatečný jen 4 žáci, v jednom případě bylo hodnocení naopak výborné. Nedostatečné hodnocení se ukázalo být ovlivněno i špatnou docházkou, jelikož jenom v jednom případě měl takovýto žák docházku dobrou.¹⁵⁸ Obdobné výsledky jako na Vítkovsku, lze vidět i v Bruntálu, kde byla školní úspěšnost romských dětí klasifikována také jako značně kolísavá. Poněkud lepší výsledky bychom objevili na Jesenícku, zde podle zprávy se školní výsledky romských dětí nijak moc nelišily od ostatních, což je závěr, který lze vztáhnout také na romské děti na Rýmařovsku.¹⁵⁹

I přes snahu všech zainteresovaných institucí, nebyla úspěšnost usídlení a převýchovy Romů celkově příliš vysoká. I na počátku 60. let přetrvávala schopnost kočujících Romů obstarávat si prostředky k životu různými cestami, z nichž množství bylo nelegální. Na Opavsku se dokonce objevil případ, že místní Romové prodávali ojeté západní automobily, což bylo zcela v rozporu se socialistickými zásadami. Ještě horší byla situace velké skupiny olašských Romů, kteří se soustředovali na vykrádání far a kostelů, z nichž velká část pocházela z Ostravska.¹⁶⁰ Jak poznamenala zpráva KNV Ostrava, tak kriminalita mezi Romy zůstávala nadále vysoká. Hlavně se jednalo o krádeže, zebrotu, rušení občanského soužití, či výtržnictví. Nejčastěji se do konfliktů se zákonem nedostávali dospělí, ale mládež.¹⁶¹ Podle zprávy ONV Opava z března 1962 bylo za rok 1961 stíháno v okrese celkem 34 Romů, z toho 12 žen. Nejčastější příčinou byla majetková trestná činnost.¹⁶²

152 SOKa Opava, ONV Vítkov, inv. č. 192, č. kart. 177.

153 ZA v Opavě, Sm KNV 1960–1990, inv. č. 26, č. kart. 7.

154 SOKa Opava, ONV Opava, inv. č. 361, č. kart. 335.

155 SOKa Opava, ONV Vítkov, inv. č. 254, č. kart. 205.

156 SOKa Opava, ONV Vítkov, inv. č. 254, č. kart. 205.

157 Tamtéž.

158 Tamtéž.

159 ZA v Opavě, Fond Severomoravský KNV 1960–1990, odbor vnitřních věcí, krab. 7, inv. č. 26, zpráva o prospěchu školní mládeže cikánského původu.

160 N. PAVELČIKOVÁ, *Romové v českých zemích*, s. 85.

161 ZA v Opavě, Sm KNV 1960–1990, inv. č. 17, č. kart. 4.

162 SOKa Opava, ONV Opava 1960–1990 I, inv. č. 118, č. kat. 290.

Nadále se také objevovaly případy, kdy Romové ničili a jinak poškozovali byty i jejich vybavení. Zároveň se začaly objevovat problémy s velkými koncentracemi romského osídlení, jež se nedařilo rozptýlit, jak si stěžoval předseda obvodního národního výboru ve Vítkovicích na celokrajské poradě v r. 1960.¹⁶³ Ještě v r. 1962 v okrese Opava bydlelo několik Romů v maringotkách, ve špatných, nebo nevyhovujících bytech jich žilo nejméně 22, 11 na Bruntálsku a 30 na Šumpersku.¹⁶⁴

Celkově se i přes snahu o integraci Romů na základě zákona č. 74/1958 sb. nepodařilo tuto otázku vyřešit. Na jedné straně se především ve větších městských centrech podařilo integrovat řadu romských rodin, jež do pohraničí předsílily ve 40. a 50. letech a jejich příslušníci se již dokázali bez problémů zařadit do pracovního procesu i do školní docházky. Na druhou stranu se i v 60. letech nadále objevovaly rodiny kočovných Romů, u nichž snaha o integraci a zařazení do práce nebyla příliš úspěšná, a to i po nuceném přesídlení do měst, či vesnic. Za této situace byly zahájeny nové debaty o změně politiky uplatňované vůči Romům, což vedlo v r. 1965 k zahájení politiky rozptýlu a nové vlně příchodu Romů do pohraničí. Nově přichází budou z velké části pocházet ze Slovenska.

d) Léta 1965 až 1968

Neúspěchy s nimiž se potýkala státní politika vůči romskému obyvatelstvu, měly být vyřešeny rozptýlením velkých koncentrací romského etnika. Tímto řešením mělo dojít k rozdělení nových i starých romských komunit, přesídlení Romů do nových lokalit a jejich následné integrace do majoritní společnosti. Celostátně byla tato politika zahájena přijetím vládního usnesení č. 502/1965, jehož obsahovou náplní byl především organizovaný rozptyl romského obyvatelstva po území ČSSR.¹⁶⁵ Mimo to byl zřízen i Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva, v němž zasedali náměstci zainteresovaných ministerstev, zástupci ústředních orgánů společenských organizací a KNV, kde byla největší koncentrace Romů. Tento výbor na svém jednání 18. prosince 1965 vypracoval zásady rozptýlu a přesunu cikánského obyvatelstva, které pak byly postupně rozpracovány regionálními správními orgány na základě svých idejí o likvidaci tzv. nežádoucího soustředění obyvatel cikánského původu.¹⁶⁶ Mimo plánu rozptýlu připravil výbor ještě dokumenty Hlavní směry k řešení otázek cikánského obyvatelstva, Směrnice a úkoly pro práci komisi a rad KNV a ONV, které společně se zásadami rozptýlu tvořily hlavní materiály, z nichž vycházela státní romská politika.¹⁶⁷ Cílem politiky se stala převýchova a rozptyl Romů a pro tyto potřeby došlo k rozdělení do tří kategorií:

I. Romové, kteří se již asimilovali s majoritním obyvatelstvem, vedou život jako členové majority a od ostatních Romů se separují

II. Romské rodiny, kde muži pracují, avšak jsou zachováány některé modely původního života a jsou v kontaktu s dalšími romskými rodinami. Tato skupina měla být primárně podrobena rozptýlu

163 ZA v Opavě, Sm KNV 1960–1990, inv. č. 26, č. kart. 7.

164 Tamtéž.

165 J. GJURIČOVÁ, *Na okraji*, s. 18.

166 N. PAVELČIKOVÁ, *Romové v českých zemích*, s. 89–90.

167 Vladimíra LINDEROVÁ, *Zájem státních institucí o cikánské obyvatelstvo v Československu v letech 1959–1989*, Český lid 80, 1993, č. 3, s. 195–205.

III. Romové, jež jsou bez pracovního poměru, neustále mění bydliště a žijí se krádežemi. Cílem politiky vůči této skupině, bylo snížení porodnosti a postupné rušení jejich osad¹⁶⁸

Jaké bylo zastoupení jednotlivých skupin Romů v populaci, nám alespoň rámcově může ukázat přehled romských rodin žijících v Opavě. Z celkem 61 romských a smíšených rodin, jich bylo 8 zařazeno do skupiny I a 11 do skupiny III. Ostatní spadaly do kategorie II.¹⁶⁹

Přijetí vládního nařízení č. 502 bylo vynuceno řadou faktorů, jež byly vedením země považovány za negativní, mj. se jednalo o vysokou porodnost Romů.¹⁷⁰ V jejím důsledku se především na Slovensku, ale i jinde na území republiky, zvyšoval počet příslušníků tohoto etnika. V důsledku zahájení politiky rozptylu se i z námi sledovaných pohraničních okresů staly cíle pro migraci ze Slovenska, což dále znamenalo, že se počet Romů ve sledovaném regionu v letech 1965 až 1968 zvýšil. V únoru 1966 bylo v Severomoravském kraji evidováno 8 200 Romů, z čehož jich v okrese Opava žilo cca 500.¹⁷¹ Avšak podle výzkumu z června 1966 už lze na Opavsku nalézt nejméně 639 Romů.¹⁷² K 31. prosinci 1968 bylo Českým statistickým úřadem v okrese Opava evidováno ale již 834 Romů, z nichž nejvíce jich žilo přímo v Opavě (376), dále pak ve Vítkově (178) a v Budišově (76).¹⁷³ V okrese Bruntál mělo trvalé bydliště k 31. 12. 1967 celkem 797 osob romského původu a dalších 89 Romů v okrese pobývalo přechodně, coby brigádníci.¹⁷⁴

Podle plánu rozptylu, vypracovaného ideologickým oddělením ÚV KSČ pro léta 1966 až 1970, měly okresy Bruntál a Opava pojmout celkem 680 Romů z okresu Humenné, okres Šumperk se společně s okresem Nový Jičín měl stát cílovou destinací pro Romy z okresu Michalovce.¹⁷⁵ Praktická realizace plánu ovšem byla značně problematická, jak ukazuje příklad okresu Bruntál, jenž podle plánu měl přijmout do r. 1970 celkem 180 Romů, avšak v r. 1968 hlásil, že z okresu Humenné se dosud nepřestěhovala ani jediná rodina, naopak se okres stal nově domovem pro deset romských rodin původně z okresů Prešov a Spišská Nová Ves, které podle plánu rozptylu měly směřovat na zcela jiná místa.¹⁷⁶ Celkově v letech 1966 až 1968 přišlo na Bruntálsko ze Slovenska v rámci organizovaného přesunu 10 rodin.¹⁷⁷ Stejně tak se komplikace spojené s přesunem Romů z okresu Humenné projeví i na Opavsku, zde se jednalo hlavně o problémy s ubytová-

ním. I proto mohlo být za 1. pololetí r. 1967 přesídleno z okresu Humenné jenom 8 rodin a ve 2. pololetí byly plánovány dokonce pouze tři. Výhled na další roky zůstával stejně nepovzbudivý.¹⁷⁸ Do regionu ale přicházeli Romové i mimo plán rozptylu a v letech 1966 až 1968 se jenom do okresu Bruntál přistěhovalo celkem 74 romských rodin.¹⁷⁹ Celkově byly obtíže spojené s realizací plánu rozptylu způsobeny přílišnou byrokratičností plánu, který nebral ohled na osobní a příbuzenské vazby. Sami Romové i proto považovali řízený rozptyl za projev rasové diskriminace a také z tohoto důvodu se navzdory velkým finančním a materiálním nákladům, setkal pouze s malým efektem.¹⁸⁰

Významnou otázkou ovlivňující také plnění plánu rozptylu, byla bytová problematika. Po přesídlení Romů do nových okresů se totiž vyskytovaly případy, kdy se některé MNV, případně pak JZD bránili ubytování Romů ve svých obvodech.¹⁸¹ Navíc v okrese Opava nebyl dostatečný bytový fond, což znamenalo, že řada Romů musela bydlet v domech, které nebyly z hygienického hlediska vyhovující. Na Bruntálsku byly nově přichozí romské rodiny ubytovány v podnikových bytech státních statků, případně státních lesů. Tyto domky se většinou nacházely v dobrém stavu, nicméně zhoršení situace nastávalo pravidelně s tím, jak se do nich postupně stěhovali bez souhlasu NV rodinní příslušníci vybraných nájemníků. Rodiny, které v okrese žily již před rozptylem, bydlely zčásti v nevyhovujících bytech, které často byly i přeplněné. V r. 1967 bylo za hygienicky nevyhovující klasifikováno na Bruntálsku 46 bytů, v nichž žilo 53 rodin, což znamenalo 312 lidí. Celkem 12 takovýchto bytů bylo v tomto roce zlikvidováno a v 9 případech za ně romské rodiny obdržely coby náhradu byt nový.¹⁸² Docházelo také k případům, kdy v jediném domě žilo až 5 rodin. Při výskytu takovéto koncentrace romského obyvatelstva, pak docházelo k řadě problémů s majoritním obyvatelstvem.¹⁸³

Profesní struktura Romů se v tomto období nadále příliš nezměnila. Jak ukazuje rozbor romského obyvatelstva v Opavě z r. 1967, tak většina mužů nadále zastávala dělnické profese ve stavebnictví, případně v průmyslu. V zemědělství pracovalo jenom malé množství mužů, žijících v Opavě. Mezi ženami nadále převládalo, že setrvávají v domácnosti, nicméně některé našly uplatnění coby uklízečky, prodavačky, nebo jako zaměstnankyně JZD.¹⁸⁴ Jejich neochota nastoupit do zaměstnání byla omlouvána většinou tím, že se musejí starat o rodinu, nicméně v některých případech se v létě zapojovaly do sezónních zemědělských prací. V celookresním kontextu převládalo na Opavsku zaměstnávání Romů ve stavebnických závodech, na Vítkovsku ve státních statcích a v melioračních družstvech, zatímco na Hlučínsku buď pracovali ve stavebních podnicích, nebo dojížděli za prací do VŽKG.¹⁸⁵ V okrese Bruntál i vzhledem k jeho méně průmyslovému charakteru, se velké množství Romů uplatnilo v zemědělství, lesnictví a také ve stavebnictví. V prů-

168 SOKa Opava, ONV Opava 1960–1990 I, inv. č. 118, č. kart. 230.

169 Tamtéž.

170 Tamtéž.

171 Tamtéž.

172 Z toho bylo 114 mužů, 135 žen, 169 dětí do 6 let a 221 dětí do 15 let. SOKa Opava, ONV Opava 1960–1990 I, inv. č. 118, č. kart. 230.

173 SOKa Opava, ONV Opava 1960–1990 I, inv. č. 1528, č. kart. 1746.

174 SOKa Bruntál, ONV Bruntál 1960–1990 (neinventarizováno), Odbor místního hospodářství a obchodu, krab. 18 (nezpracováno). Výkaz o pohybu cikánského obyvatelstva k 31. prosinci 1967.

175 N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích*, s. 90.

176 SOKa Bruntál, ONV Bruntál 1960–1990 (neinventarizováno), Odbor místního hospodářství a obchodu, krab. 18 (nezpracováno). Zpráva o plnění usnesení vlády č. 502 z 18. října 1965 o opatření k řešení otázek cikánského obyvatelstva na léta 1966–1968.

177 Tamtéž, Počet cikánských rodin, přesunutých v rámci organizovaného přesunu ze Slovenska.

178 SOKa Opava, ONV Opava 1960–1990 I, inv. č. 118, č. kart. 230.

179 SOKa Bruntál, ONV Bruntál 1960–1990 (neinventarizováno), Odbor místního hospodářství a obchodu, krab. 18 (nezpracováno), Počet cikánských rodin, samostatné příchozích do okresu.

180 V. LINDEROVÁ, *Zájem*, s. 197.

181 SOKa Opava, ONV Opava 1960–1990 I, inv. č. 118, č. kart. 230.

182 SOKa Bruntál, ONV Bruntál 1960–1990 (neinventarizováno), Odbor místního hospodářství a obchodu, krab. 18 (nezpracováno), výkaz o pohybu cikánského obyvatelstva v okrese k 31. prosinci 1967.

183 Tamtéž, Zpráva o plnění usnesení vlády č. 502 z 18. 10. 1965 o opatření k řešení otázek cikánského obyvatelstva na léta 1966–1968.

184 SOKa Opava, ONV Opava 1960–1990 I, inv. č. 118, č. kart. 230.

185 Tamtéž.

myslu našlo práci jenom menší množství Romů, nadále většinou těch, co bydleli ve větších městských centrech. Jak konstatovala zpráva z okresu Opava, tak pracovní morálka se měla oproti předchozím rokům významně zlepšit, přičemž někteří romští zaměstnanci byli klasifikováni jako vynikající pracovníci.¹⁸⁶ Na druhou stranu však v některých případech nadále přetrvávaly problémy s vysokou pracovní absencí, což mezi podniky budilo častou neochotu nejenom podporovat kvalifikační růst romských pracovníků, ale také závody nerady řešily bytové a sociální otázky Romů.¹⁸⁷

Z vládního usnesení č. 502/1965 vyplývaly i úpravy týkající se péče o romské děti, která byla realizována pedagogickými odděleními odborů školství a kultury jednotlivých ONV. Ve školním roce 1965/66 bylo v Severomoravském kraji evidováno 2301 romských dětí, z toho 241 v okrese Bruntál, 167 v okrese Opava a 197 v okrese Šumperk. V roce 1966/67 se čísla změnila na 2 794 dětí v celém kraji, 271 v okrese Bruntál, 205 v okrese Opava a 168 v okrese Šumperk.¹⁸⁸ Pro ně znamenaly změny, že na všech školách s vyšším počtem romských dětí, byl vybrán jeden učitel, aby sledoval cíle spojené s výchovou Romů. Do řešení problematiky Romů byli zapojeni i ředitelé škol, jež měli sledovat docházku, prospěch i chování romských dětí ve škole i mimo ni. Společně se zvyšujícím se počtem romských dětí, rostlo i množství těch, které místo základních škol, byly nuceny navštěvovat zvláštní školy. V letech 1966/67 se jednalo o 101 romských dětí v okrese Opava. Jak konstatovala zpráva z prosince 1967, tak na vině byl hlavně nezajem o látku, nepozornost, neznalost základů českého jazyka, či špatné hygienické návyky.¹⁸⁹ Školní docházka dětí, které byly přesunuty ze Slovenska, byla značně kolísavá a mohli bychom najít několik případů, kdy docházelo k velkému zameškávání hodin, což se stávalo i problémem, jež byl řešen na úrovni komisí MNV.¹⁹⁰ Pokud byl případ předán komisi, ta mohla přistoupit až k pokutování rodičů, což ale byl trest, k němuž bylo v letech 1966/67 v Severomoravském kraji přistoupeno jenom cca ve 30 % projednávaných případů.¹⁹¹ Na druhou stranu úspěšnost romských dětí při vzdělávání byla nadále problematická, a jak konstatovala zpráva z r. 1969, tak v okrese Bruntál až 35 % romských žáků nedokončilo řádnou školní docházku. V okrese Bruntál tak ve školním roce 1968/69 navštěvovalo zvláštní školy 81 dětí, z čehož nejvíce jich bylo v Rýmařově.¹⁹²

Vzhledem k růstu početnosti romské populace ve sledovaných okresech, nabývala na významu také evidence trestné činnosti páchané Romy. Nejčastější příčinou, kvůli níž přicházeli Romové do konfliktu se zákonem, zůstávala majetková trestná činnost. V Opavě za 1. pololetí r. 1967 evidovala Veřejná bezpečnost celkem 27 případů, v nichž byli pachatelé Romové, přičemž v téměř polovině případů se jednalo o krádeže, rozšířené bylo i výtržnictví, či ublížení na zdraví. V jednom případě bylo zahájeno stíhání i za mravní

186 Tamtéž.

187 SOKA Bruntál, ONV Bruntál 1960–1990 (neinventarizováno), Odbor místního hospodářství a obchodu, krab. 18 (nezpracováno), Zpráva o plnění usnesení vlády č. 502 z 18. 10. 1965 o opatření k řešení otázek cikánského obyvatelstva na léta 1966–1968.

188 SOKA Opava, ONV Opava 1960–1990 I, inv. č. 118, č. kart. 230.

189 Tamtéž.

190 SOKA Opava, ONV Opava 1960–1990 I, inv. č. 118, č. kart. 230.

191 Tamtéž.

192 SOKA Bruntál, ONV Bruntál 1960–1990 (neinventarizováno), Odbor místního hospodářství a obchodu, krab. 18 (nezpracováno), Zpráva o plnění usnesení vlády č. 502 z 18. 10. 1965 o opatření k řešení otázek cikánského obyvatelstva na léta 1966–1968.

ohrožení dítěte¹⁹³, pod což bychom mohli zařadit zanedbávání školní docházky dítěte. Obdobné výsledky můžeme vidět i v okrese Bruntál. Je velmi zajímavé srovnání, jak se Romové podíleli na celkové drobné kriminalitě. V Bruntále se v r. 1968 projednávalo celkem 94 takovýchto případů, přičemž Romové figurovali jako pachatelé v 10 případech.¹⁹⁴

Vzhledem k řadě komplikací i příliš byrokratickému pojetí realizace plánu rozptýlu romského obyvatelstva, se stanovené cíle nepodařilo naplnit. Při dodatečných šetřeních na počátku 70. let bylo zjištěno, že úkoly původního harmonogramu na léta 1966–1968 byla naplněna pouze na 45 %. V rámci organizovaného přesunu se do českých zemí ze Slovenska podařilo přesunout 494 romských rodin, z čehož největší množství směřovalo do Severomoravského kraje, konkrétně pak do okresů Olomouc, Přerov, Vsetín a Nový Jičín. Naopak silná byla neorganizovaná, živelná migrace, která na severní Moravu a do Slezska přivedla dalších 405 romských rodin.¹⁹⁵ Usnesením vlády č. 384/1968 došlo také ke zrušení Výboru pro otázky cikánského obyvatelstva a další řešení této problematiky přešlo na bedra Ministerstva práce a sociálních věcí.¹⁹⁶

Závěr

Romská populace se v poválečných letech stala jedním z předmětů zájmu státní politiky a po převzetí mocenského monopolu KSČ byly vytknuty cíle integrovat ji do majoritní společnosti. Po celé období let 1945 až 1968 ale lze sledovat jistou neuspořádanost vládní politiky vůči Romům, která se projevovala častými změnami vytyčených koncepcí. Obecně lze také říci, že po období počátku 50. let, začala ve vztahu vůči této menšině ve stále větší míře převládat snaha o represivní řešení, které vyjadřovalo neúspěchy státu v řešení romské problematiky. Tyto proměny se pochopitelně odrážely i ve vývoji romského obyvatelstva ve sledovaném regionu a na základě předložených faktů můžeme konstatovat několik závěrů, které podle sledovaných kritérií můžeme rozdělit do několika bloků:

a) Romská problematika se v západní části Slezska a v přilehlých oblastech severní Moravy stávala od 40. let stále podstatnější. Romská populace sem po r. 1945 směřovala v několika vlnách. Nejprve v poválečném období se v regionu usadili Romové, kteří sem směřovali za prací, mimo nich bychom také mohli zaznamenat i řadu rodin kočovných Romů, kteří se ale nikdy dlouhodobě neusadili. Další vlna mířila do sledovaných okresů koncem 40. a počátkem 50. let se jednalo se především o slovenské Romy. Poslední větší vlna přišla do pohraničí v důsledku politiky rozptýlu a i ta vycházela původně ze Slovenska. Tato poslední vlna se vyznačovala velkou nekoordinovaností, jelikož původní plán rozptýlu nebyl přijat pozitivně a původní záměry plánu nebyly naplněny ani na 50 %. V důsledku těchto vln i vysoké porodnosti, se původně nepočetné romské osídlení rychle rozrůstalo a ve 2. polovině 60. let se již v rámci Severomoravského kraje jednalo o poměrně významnou menšinu.

b) Profesně se Romové od počátku potýkali s nízkou kvalitací, která jim neumožňovala zastávat specializovanější profese, takže se uplatňovali především jako pomoc-

193 SOKA Opava, ONV Opava 1960–1990 I, inv. č. 118, č. kart. 230.

194 SOKA Bruntál, ONV Bruntál 1960–1990 (neinventarizováno), Odbor místního hospodářství a obchodu, krab. 18 (nezpracováno), Zpráva o plnění usnesení vlády č. 502 z 18. 10. 1965 o opatření k řešení otázek cikánského obyvatelstva na léta 1966–1968.

195 N. PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích*, s. 90 a 92–93.

196 V. LINDEROVÁ, *Zájem*, s. 197.

né síly. Lze vysledovat prostorové rozdělení zaměstnanosti, jelikož zatímco Romové ve městech bývali častěji zaměstnáni jako dělníci v průmyslových podnicích, nebo u ČSSZ, tak ve venkovských obcích byli téměř výhradně zaměstnavateli ČSSS nebo státní lesy. Zásadním problémem se po celé období stala pracovní morálka Romů, která zásadním problémem komplikovala jejich pracovní uplatnění. V tomto případě nelze jasně stanovit nějaké zákonitosti plynoucími z toho, kde dotyční pracovali, jelikož dobře hodnocené zaměstnance bychom mezi Romy našli jak v zemědělství, tak i v průmyslu a stavebnictví, přičemž ale totéž platí i opačně. Rozdíl ale panovaly mezi kočovnými a usazenými Romy, jelikož zatímco kočovní byli vždy hodnoceni velmi kriticky, tak usazení Romové rychle získali poměrně dobrou pověst a v průběhu 50. let se změnilo i jejich postavení a někteří již zastávali i kvalifikované pracovní pozice.

c) Za jedno z klíčových kritérií pro převýchovu a integraci Romů, byla považována školní docházka a obecně vzdělání romských dětí. I zde bychom viděli značně ambivalentní výsledky, jelikož úspěšnost romských dětí oscilovala od absolutního nezájmu o vzdělání, až po jedince s výbornými výsledky. Lze říci, že tyto výsledky byly ovlivněny do velké míry tím, jednalo-li se o děti z rodin, které byly usazené a jejichž rodiče pracovali. Na druhé straně pak lze nalézt rodiny kočovných Romů a v některých případech děti Romů žijících na venkově, které neměly o školu takřka žádný zájem a na jejichž docházku panovaly zvláště silné stížnosti. Problémy se vzdáváním Romů ale lze přičíst na vrub i rozšířeným rasovým předsudkům, které se hlavně v 50. letech odrazily automatickým zařazováním romských dětí do zvláštních škol, jak bylo prokázáno v některých okresech.

d) Taktéž byli sledovány životní podmínky a obecně způsob života Romů. V tomto případě lze říci, že Romové žijící ve městech bývali častěji hodnoceni kladně, než Romové žijící na venkově. Pokud se jednalo o usedlé a pracující rodiny, tak jejich styl života se i dle národních výborů moc nelišil od majorit. Naopak v případě kočovných Romů se pravidelně objevovaly stížnosti na zacházení s přidělenými byty a na jejich demolování. Z toho plynuly i předsudky, které získaly jednotlivé národní výbory i státní podniky, které mnohdy nelibě přidělovaly Romům byty a pokud je poskytl, tak se místy jednalo o domy odlehle, nebo v nevyhovující kvalitě.

Celkově lze konstatovat, že v průběhu 40. až 60. let se romská populace v kontextu svého způsobu života rozdělila. Na straně jedné se vytvořila vrstva usedlých a s majoritou asimilovaných Romů, kteří bezproblémově docházeli do zaměstnání, posílali své děti do školy a jejichž styl života se nijak nevyvíkal. Takovýchto případů v celkovém počtu byla menšina, nicméně se jedná o jeden z úspěchů řešení romské problematiky. Tyto rodiny většinou žily ve větších městech a muži bývali zaměstnáni v průmyslu. Oproti tomu stojí velké množství Romů, kteří po svém příchodu ze Slovenska na přelomu 40. a 50. let a později v 60. letech, se nezačlenili do majoritní společnosti a stali se tak předmětem zájmu úřadů. Tito Romové žili jak na venkově, tak ve městech, na jejich pracovní morálku byli neustálé stížnosti, jejich potomci zpravidla neměli dobré výsledky ve škole a jejich způsob života byl kritizován z důvodu nevalných hygienických podmínek i časté kriminality. Tyto skupiny Romů byly státem považovány za problematické a úřady vyvíjely snahu o zapojení jejich příslušníků do práce i o zlepšení kvality jejich bydlení i vzdělání. Na straně druhé ale začal stát koncem 50. let pomalu proměňovat svůj postoj vůči Romům a nenahližel na ně pouze jako na oběti bývalého kapitalistického řádu, ale začal je za jejich neochotu přizpůsobit se perzekuovat a vystupoval vůči nim stále více paternalisticky. Tyto proměny lze i v regionu spatřovat nejenom v aplikaci zákona

č. 74/1958 Sb., ale pak i v průběhu politiky rozptylu, při níž stát hodlal přesídlovat Romy zcela bez ohledu na jejich osobní preference.

Na závěr proto můžeme říci, že období let 1945 až 1968 je v Československu érou velkých nadějí i krachu při řešení romské problematiky. Jak ukazuje vývoj ve sledovaném regionu, tento neúspěch byl zapříčiněn jednak neochotou řady Romů podřídit se novým pravidlům, ale i neschopností státu přimět především kočovné Romy začlenit se do společnosti. Svou roli hrál místy i otevřený rasismus některých orgánů a institucí, jež se projevoval neochotou zaměstnávat Romy a přidělovat jim byty. Z tohoto období přetrvala do dalších let řada problémů, jako velké koncentrace romského obyvatelstva, žijícího v nevyhovujících podmínkách, či stereotypní pohled podniků, ale i veřejnosti na Romy, vytvořený především na základě předchozích špatných zkušeností. Všechna tato negativa vytvořila základ pro postoj státu i majority vůči Romům do dalších let, především pak pro období po r. 1973, které si nakonec vysloužilo i mezinárodní kritiku, coby zjevný příklad státní diskriminace této skupiny obyvatel.

Roma Population in Moravian-Silesian Borderland 1945–1968

(Summary)

During the whole examined period, state policy towards Roma minority was characterised by frequent changes of declared conceptions. Since the communist rise to power in 1948, the regime endeavoured to assimilate Roma population and to eradicate the nomadic lifestyle of part of Roma population. From early 1950s onwards, a repressive approach prevailed.

Following the expulsion of Germans in 1945 and 1946, Roma families started to settle in western part of the region in question. State authorities attempted to prevent accumulation of Roma newcomers in towns and villages. During 1950s part of Roma population from Slovakia was forcibly resettled to the borderland. At the beginning, the Roma struggled with the lack of qualification for local labour market and they found employment mainly in agriculture or forestry. Later during 1950s, Roma could be found amongst industrial and construction workers, including specialists. In towns and cities, the assimilation proceeded more quickly than in the country.

Despite partial success of state policy, the coexistence of Roma inhabitants and Czech and Slovak majority remained problematic in following decades. Therefore, during 1970s, Czechoslovakia faced criticism due to its inability to consolidate the situation of Roma minority.

Mgr. Lubomír Hlavička, Ph.D.
Slezská univerzita v Opavě
hlavicka.lubomir@gmail.com

MATERIÁLY / MATERIALS**Kryštof Kober z Koberšperku († 1621). Stavovský direktor a malostranský měšťan se slezskými kořeny**

Jan Kilián

Jan Kilián: Kryštof Kober of Koberšperk († 1621). An estate director and a Lesser-Town burgher with Silesian roots

V listopadu roku 1620 vyvrcholilo české stavovské povstání bitvou na Bílé hoře, po níž kapitulovala Praha i většina povstalců, zatímco „zimní král“ Fridrich Falcký uprchl a s ním i řada prominentních postav protihabsburské rebelie. Ti, co zůstali, byli již většinou pokročilého věku, nebo se domnívali, že jejich provinění není takové, aby ohrožovalo jejich životy, navíc doufali v císařovu shovívavost a milost. Ale Ferdinand II. slitování neměl a už vůbec ne s těmi, kteří se nechali stavy potřebovat ve funkci ve stavovském direktoriu, ať už šlo o šlechtice nebo měšťany. První zatýkáni proběhlo hned koncem roku 1620, ve větším rozsahu pak v únoru roku následujícího, kdy v habsburské soudní síti uvízl i Kryštof Kober z Koberšperku, jediný měšťanský direktor z pražské Malé Strany. Bylo mu nejméně 70. let a utíkat už nechtěl. Jeho život tak ukončil 21. června 1621 na Staroměstském náměstí v Praze meč kata Jana Mydláře. Sřátá hlava následně putovala na ochoz mostecké věže, odkud jí až po 10 letech sejmula saská a exulantská vojska. Kober, jehož rodina měla kořeny ve Slezsku, se tak stal jednou ze 27 obětí staroměstské exekuce. Jistě nikoli obětí z nejnámějších, přesto mimořádně pozoruhodnou a zasluhující si přinejmenším moderní biografickou črtu.

V jedné ze strašidelných pražských povídek od Cyrila Merhauta si můžeme přečíst poutavý příběh z Malé Strany. Začíná jarního dne roku 1608 návštěvou „kmoťříčka“ Jana Kocína z Kocínětu¹ a jeho známého, hodináře, u Koberů. Přinesli s sebou dědictví po své známé, skvostné hodiny, dílo onoho hodináře, které paní odkázala za různé právní rady Koberovi, i když je chtěl koupit kupříkladu i Vilém Slavata. Zatímco hodinář záhy odešel, Kocín s rodinou poseděl a porozprávěl. Bavili se o současném dění a o tom, že by se měl Kober stát defenzorem víry i škol. To potvrdil, ale nadšený z toho prý nebyl, jelikož mu dorůstaly děti, měl spoustu práce v úřadě (puchalterii/tičtárně), se svými dvěma živnostmi, a navíc nedávno v Košířích koupil vinici. Raději by se věnoval četbě a studiu – byla to chvíle, co si přepsal dílo právníka Viktorína Kornela ze Všehrd.² O rok později byl vydán Majestát, za další rok ale zesnul Kocín a Kober jako by osiřel.

1 Jan Kocín z Kocínětu (1543–1610), písecký rodák, poslední malostranský měšťan, právník a humanistický literát, blízký spolupracovník Daniela Adama z Veleslavína. Stručný biogram viz *Ottův slovník naučný* 14, Praha 1899, s. 478–479. Zvláště však nejnověji Lucie STORCHOVÁ (ed.), *Companion to Central and Eastern European Humanism. Vol. 2. The Czech lands. Part 1. A–L*, Berlin 2020, s. 634–644.

2 Viktorín Kornel ze Všehrd byl významným českým právníkem a univerzitním profesorem. Jeho hlavním dílem je spis *O právech, o studích i o dskách země české knihy devatery*. Srovnaj Václav VANĚČEK, *Mistr Viktorín Cornelius ze Všehrd (ca 1460–1520) a další vývoj českého právnictví*, Praha 1960.